ژبنی څیړنې

مؤلف :

پوهندوی نوراحمد شاکر

۱۳۵۰

Download from: aghalibrary.com

دغه کتاب دوز مې مجلې د ۱۳۵۰ کال دلو مړی
او دوهمې گڼې په بدل کې چاپ شوی دی .

دکتاب د بین المللی کال په مناسبت

ژبنې څېړنې

مؤلف :

پوهندوی نوراحمد شاکر

۱۳۵۰

فهرست

مضمون	مخ
لومړی خبري	۱
ژبپوهنه او د هغې څانګې	۵
ژبه او لیک	۶
د انسان صوتي غړي	۸
د آوازونو وتونځي	۱۰
د آوازونو ډولونه	۱۳
فونیتیکس او فونیمیکس	۲۵
فونیم	۲۸
مورفیم	۳۱
مورفوفونیمیکي بدلون او د هغه ډولونه	۳۶
د یوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو لارې	۴۱
لهجوي اطلس	۵۶
د لهجوي اطلس اصطلاحات	۶۷
یادونه	۷۰
مأخذونه	۷۲

لومړۍ خبري

په اوسني نړۍ کي د ژبي پوهان په دې عقيده دي چه که سړی وغواړي چه یوه ژبه په داسي توګه تدریس کړي چه شاګرد په لږ وخت کي هغه ژبه زده کړي نو دا ضروري ده چه دمخه تر تدریس ، هم د شاګرد د مورنۍ ژبي او هم د هغې ژبي چه شاګرد یې زده کول غواړي فونیمي او مورفیمي تجزیه وسي او د دغو دواړو ژبو ـ ساختمان او جوړښت او نور خصوصیات په صحیح ډول سره څرګند سي ، وروسته د دغو دواړو ژبو د ساختمان د مقایسې او پرتلې له مخي د هغوی د ساختمان توپیرونه معلوم سي .

دا ځکه چه هر کله چه سړی کومه ژبه زده کوي ، ځکه چه دی د خپلې ژبې له ساختمان سره له کوچنیوالي څخه عادت لري نو که څه هم دی په دې وپوهیږي چه د ده مورنۍ ژبه او دا بله ژبه د جوړښت له مخي توپیر سره لري خو بیا هم د خپل عادت له مخي هغه مطالب چه په نوې ژبه کي یې اداکوي د خپلې ژبي د جوړښت له مخي

ترتیبوي . اوترڅو چه د ژبې شاګرد و دغو توپیرونو ته متوجه نسي او په دغه برخه کې ښه مشق او تمرین ونکړي ، د نوي ژبې د استعمالولو په وخت کې به د غو برخو کې تل له غلطیو او اشتباه ګانو سره مخامخ کیږي .

د بېلو بېلو ژبو ویونکي دیوې بلې ژبې په زده کړه کې بېل بېل مشکلات لري . که یو انګریزي ژبی او یو دري ژبی وغواړي چه پښتو زده کړي ، د دوی مشکلات سره یو شی ندي . د مثال په توګه د پښتو ددې دوو جملو (زه ډوډۍ خورم ، ما ډوډۍ وخوړه) په زده کړه کې پرته له فونیمي مشکلاتو څخه انګریزي ژبی دوه مشکله لري : یو دا چه دده په ژبه کې فعل د نومور وجملو په پای کې نه راځي ، بل دا چه په انګریزي کې د واحد متکلم له پاره په فاعلي حالت کې یوازې یو ضمیر (I) موجود دی . مګر په پښتو کې دوه ضمیرونه (زه ، ما) استعمالیږي او د غه هر ضمیر د استعمال ټاکلي او مشخص ځایونه لري . نو ښایي چه دا هر و مرو ده نه وي زده سي چه په پښتو کې فعل په کوم ځای کې راځي او په کوم ځای کې (زه) ووایي او په کوم ځای کې (ما) . دري ژبی بیا د فعل په برخه کې دومره مشکلات نلري خو د نومور و ضمیرونو په برخه کې هغه مشکلات چه انګریزي ژبی یې لري دري ژبی یې هم لري . دغه رنګه د (دا زما کور دی) په برخه کې انګریزي ژبی د (زما کور) په برخه کې څه مشکل نلري . ځکه چه دی په خپله ژبه کې هم لومړی (زما) او بیا (کور) استعمالوي (my home) ، خو دري ژبی د مشکل سره مخامخ کیږي ، ځکه چه دی په دري ژبه کې لومړی (کور) او بیا (زما) وایي (خانهٔ من) .

دغه رنګه ځکه چه د ټولو ژبو ټول آوازونه سره یو شی ندي نو په دې

برخه کې هم د ژبې زده کوونکي ممکن مشکلات ولري . دا مشکلات هم اکثره پوښتنې دي . د مثال په توګه د (ختکي) په کلمه کې انګریزي ژبې د (خ) او دري ژبې د (ټ) د تلفظ په برخه کې له مشکل سره مخامخ کیږي .

د ژبې په زده کړه کې د ژبې د بېلو بېلو لهجو د توپیر برخه هم ستړګې نسبي پېښېدلای . که یوه ژبه څو لهجې ولري نو د هغې ژبې د زده کړې په لومړي سر کې ښه دا ده چې له نومړو لهجو څخه یوازې یوه لهجه انتخاب او هغه تدریس شي .

که د ژبې شاګرد وغواړي چې د یوې ژبې ټولې لهجې زده کاندي نو ښه دا ده چې دی لومړی یوه لهجه ښه زده کړي او وروسته بیا د هغې لهجې په شمول د نومړې ژبې د ټولو لهجو توپیرونه مطالعه او زده کړي او وروسته نو په هره لهجه چې خبرې کوي د نومړو توپیرونو رعایت وکړي .

له نومړي بیان څخه مطلب دادی چې د نړۍ ژبې د داخلي ساختمان او جوړښت له مخې کټ مټ یو شی ندي او یوله بله توپیر سره لري . هرکله چې کومه ژبه ورکوم ځای ته تدریس کیږي که د هغه ځای مخصوص مشکلات چې د نومړې ژبې په زده کړه کې یې لري په نظر کې ونیول شي نو د ژبې شاګرد کولای شي چې پر نومړو مشکلاتو باندې په لږ وخت کې بریالی شي او په یوه لږ وخت کې په صحیح ډول سره نوې ژبه زده کړي .

څنګه چې دغه موهم وویل د ژبې د شاګرد مشکلات هغه وخت څرګندېدلای شي چې د شاګرد د ژبې ساختمان او د هغې ژبې جوړښت چې شاګرد یې زده کول غواړي په علمي ډول سره تجزیه او تحلیل شي . د هغوی د آوازونو ډولونه، مورفیمونه او د مورفیمونو ترکیب او د کلام د اجزاوو ترتیب او داسې نور خصوصیتونه

په صحیح ډول سره معلوم سي ، وروسته د مقایسې او پرتلې له مخې د نوموړو دوارو ژبو توپیرونه (چه د دغو توپیرونو مجموعه په حقیقت کې د هغو مشکلاتو یوه مجموعه ده چه د ژبې زده کوونکي ته د ژبې د زده کړې په وخت کې ور پېښیږي) ښکاره سي.

په دې رساله کې د ژبې د ساختمان او جوړښت د سپړلو په باره کې ځینې مقدماتي یادوني سوي دي او زیار ایستل سوی دی چه د ژبپوهنې علاقه مندانو ته د ژبې د آوازونو او فونیمونو او هغوی په فونیمیکي الفبا سره د لیکلو ، د مورفیمونو د معلوماتو او د هغوی د ډولونو او بدلونونو په باره کې څه معلومات وړاندې سي او دغه رنګه د یوې ژبې د بېلو بېلو لهجو د څېړلو او د هغوی د ثبتولو لارې چه د ژبې د ساختمان او جوړښت د معلوماتو په برخه کې ډېر اهمیت لري په لنډ ډول وښوول سي او په دې توګه هغوی ته په دې باره کې د نورو زیاتې او بشپړې مطالعې له پاره زمینه برابره سي .

نور احمد شاکر

ژبپوهنه او د هغې څانګې

ژبپوهنه هغه علم ته وايي چه د هغه په ذريعه د ژبې داخلي ساختمان او جوړښت
ترڅېړنې لاندې نيول کېږي او مهمې څانګې يې دادي: تشريحي ژبپوهنه، تاريخي
ژبپوهنه او مقايسوي ژبپوهنه.

تشريحي ژبپوهنه (descriptive linguistics) د ژبپوهنې هغه اساسي او مهمه
څانګه ده چه په هغه کې يوه ژبه بېله دې چه تاريخي بدلون او تحول يې په نظر کې ونيول شي
په يوه ټاکلي او معين وخت کې مطالعه کېږي. په تاريخي ژبپوهنه (historical lin-
guistics) کې د ژبې هغه تاريخي تحول او بدلون ترغور او څېړنې لاندې نيول کېږي چه
په بېلو بېلو دورو کې ورپېښ شوی وي. په مقايسوي ژبپوهنه (comparative lin-
guistics) کې خو ژبې چه له يوې کورنۍ څخه وي يا د ژبو څو کورنۍ په مقايسوي
ډول ترغور لاندې نيولې کېږي او يوله بله سره پرتله کېږي خو چه د دوی ترمنځ نږدېوالی

اوارېکې ښکاره سي .

په تاریخي ژبپوهنه کې دیوې ژبې مواد چه په دوو یا زیاتو دورو کې د دتشریحي ژبپوهنې له مخې تهیه سوي او څېړل سوي وي مطالعه کېږي. په مقایسوي ژبپوهنه کې د دوو یا زیاتو ژبو یا لهجو هغه مواد چه د تشریحي ژبپوهنې له خوا راغونډ سوي او څېړل سوي وي ترغور لاندې نیول کېږي او د هغوی ورته والی معلومېږي. نو ددې له امله د تاریخي او مقایسوي ژبپوهنې پوهان او محققین د تشریحي ژبپوهنې په محققینو پسې ځي او هغه مواد مطالعه کوي چه د تشریحي ژبپوهنې د پوهانو له خوا تهیه سوي او څېړل سوي وي . مگر د تشریحي ژبپوهنې پوهانو او محققینو ته د تحقیق په وخت کې د تاریخي او مقایسوي ژبپوهنې د محققینو مواد په ښه نه وړځي .

ژبه او لیک

ژبه هغه آوازونه دي چه انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د ښکاره ولو په غرض تر یو خاص نظم او سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي او په دې توگه په خپلو منځونو کې یو له بله سره رابطه پیدا کوي . لیک هغه سیمبولونه او علامې دي چه د هغوی په واسطه انسانان یو له بله خپل افکار او خیالات اظهاروي . لیک په عمومي ډول پر دوو برخو بانديې وېشل کېږي : یو تصویري لیک او بل الفبایي لیک . په تصویري لیک کې انسانان خپل فکرونه د تصویرونو او شکلونو په واسطه ښکاره وي او د آوازونو سره کومه رابطه نلري . اما په الفبایي لیک کې د هغو آوازونو له پاره چه په خبرو اترو کې

استعمالیږي سیمبولونه راوړل کیږي او ددغه سیمبولونو مجموعه چه دیوې ژبې ټول آوازونه وښیي دژبې الفبا بلله کیږي.

ژبه او لیک که څه هم یوله بله سره نږدې رابطه لري خو بیا هم ژبه بیل شی ده او لیک بیل شی دی او باید دا دواړه سره ګډ نه سي. یو ژبپوهاند دژبې او لیک تر منځ په سنه توګه توپیر کولای سي، خو هغه کسان چه په دې باره کې یې غور نوی کړی ژبه او لیک دواړه یو شی بولي، حتی کله کله څیني خلک لیک اساس بولي او په همدې اساس دژبې قضاوت کوي حال دا چه اساس ژبه ده او دلیک قضاوت باید دژبې پر اساس وسي. همدغسي اشتباه ګاني کله کله دګرامر او ژبې تر منځ هم واقع کیږي. یو ژبپوهاند هر کله چه دژبې ګرامر لیکي هیڅ کله دموږنۍ ژبې وویونکي ته دا نه وایي چه داسي مه وایه داسي وو ایه. بلکه ددې پرځای چه دی دموږنۍ ژبې وښتن ته هدایت وکړي دی پخپله باید دموږنۍ ژبې له ښتن څخه هدایت واخلي، یعنی باید پوښتنه څني وکړي چه تاسي څنګه وایاست؟ هر ډول چه هغوی ویل دی باید هغه شی کټ مټ په خپله دېتها کي ضبط کړي. دا ځکه چه ګرامر دژبې له مخې لیکل کیږي او ژبه دګرامر له مخې منځ ته نه راځي. یو ژبپوهاند هیڅ وخت دا زیار نه باسي چه دژبې ټول مواد هرومرو تر عمومي قواعدو لاندې راولي. ځکه چه دده په نزد دګرامر دپوهانو په اصطلاح دژبې استثنا آت هغومره اهمیت لري لکه باقاعده شیان چه یې لري او استثنا آت هم دژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي. نوکه چیرې دی له هغو څخه سترګې پټې کړي یا یې په بله بڼه سره وښیي په حقیقت کی دی دژبې دیوې مهمې برخې څخه سترګې پټوي او دژبې ددغې برخې پر حقیقي بڼه او ساختمان باندې پرده غوړوي، او هغه چا ته چه دده دتحقیق له مخې نوموړې ژبه مطالعه کوي نیمګړي معلومات وړاندې کوي.

د انسان صوتي غړي

انسانان یوله بله خپل افکار او مطالب د آوازونو په واسطه اظهاروي . دغه آوازونه چه انسانان یې د صوتي غړو په واسطه له خولې یا پزې او یا خولې او پزې دواړو لارو څخه راباسي د فونیټیکس (Phonetics) او فونیمیکس (Phonemics) په واسطه چه د ژبپوهنې دوې مهمې څانګې دي مطالعه کیږي . په ژبپوهنه کې یوازې هغه آوازونه تر څېړنې لاندې نیول کیږي چه په ژبه او خبرو اترو کې استعمالیږي . دا دی اوس به د انسان هغه صوتي غړي چه د خبرو اترو په وخت کې د آوازونو په تولیدولو کې مهم برخه لري په دې لاندې شکل کې وښیو :

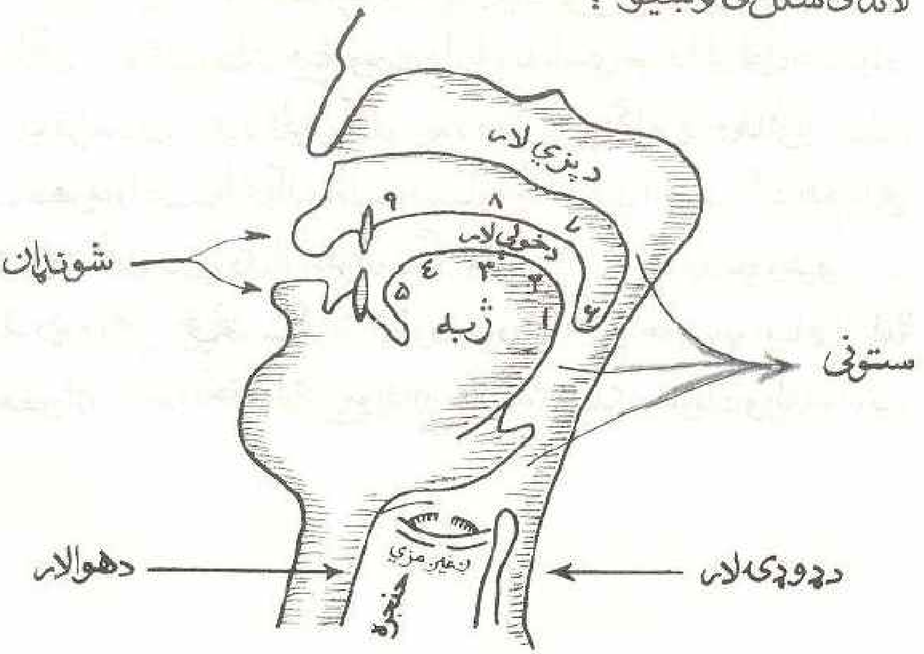

په تېر شکل کې دانسان صوتي غړي په دې لاندې ډول سره ښودل سوي دي :

-۱- ژبه : ژبه پر پنځو برخو باندې وېشل سوې ده : ۱- ريښه (root) ۲- وروستۍ برخه (dorsum) ۳- منځنۍ برخه (Center) ٤- دمخنۍ برخه (blade) ۵- دژبې سر (tip).

-۲- دخولې لوړه برخه : ۶- ژبه (uvula) ۷- نرم تالو (velum) ۸- زير تالو (dome)
۹- اوړې (Alveolar ridge).

-۳- غاښونه اوشونډې

-٤- ستونی (pharynx) چه دوې لارې لري : يوه دخولې اوبله دپزې .که نرم تالو پورته خواته وخوځېږي نو دپزې لار وتړله شي ، اوکه ژبه دنرم تالو وخواته و خوځېږي دخولې لار وتړله سي .

- ۵ - د غږ مزي (Vocal cords). دتنفسي نل په لوړه برخه کې موقعيت لري اودنرو تارو څخه تشکيل سوي دي . دآوازداداکېدلو په وخت کې هوا د حنجرې (larynx) له خاليګاه څخه د غږ مزو ترمنځ تېرېږي . که دهوا دتېرېدلو په وخت کې د غږ مزي يوځای سره نژدې وي نو دهوا جريان يې ړپوي او کوم آوازچه په دغه وخت کې توليدېږي د غږ آواز (Voiced sound) .يې بولي لکه د (ب) يا (د) آواز .

اوکه د غږ مزي لرې سره ليرې وي د هوا جريان يې نسي ړپولای او په دغه وخت کې بې غږه آواز (Voiceless sound) توليدېږي لکه د (پ) يا (ت) آواز . دغه سبب دی چه د غږ مزي په صوتي غړو کې ډېر اهميت لري .

د آوازونو وتونځي

(Position of articulation)

د انسان صوتي غړي د خولې په خواکې پر دوو برخو وېشل کېږي : ښوروېدونکي او نه ښوروېدونکي . ښوروېدونکي صوتي غړي (Articulators) هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو دادا کولو په وخت کې په حرکت کې وي او هغه دادي : د ژبې وروستۍ، منځنۍ او مخنۍ برخه ، د ژبې سر او لاندې شونډه . او نه ښوروېدونکي صوتي غړي چه —— (Point of articulation) یې بولي هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو دادا کولو په وخت کې حرکت نه کوي او ځای پر ځای ولاړ وي . دا صوتي غړي دادي : نرم تالو ، زېږ تالو ، اوربه، د لوړو غاښونو بېخونه ، د لوړو غاښونو سرونه او لوړه شونډه .

هرکله چه ښوروېدونکي او نه ښوروېدونکي صوتي غړي سره یوځای سي د آوازونو وتونځی او مخرجونه تشکیلېږي . د مثال په توګه که د ژبې سر او د لوړو غاښونو بېخ سره یوځای سي نو د (ت) یا (د) مخرج تشکیلېږي او که کښته شونډه او لوړه شونډه سره یوځای سي د (ب) یا (پ) وتونځی تشکیلېږي . که لاندنی جدول چه په هغه کې د ځینو آوازونو وتونځي او د هغوی ډولونه ښوول سوي دي په غوږ وګورو په عمومي ډول آوازونه په درو واساسي اولویو ډلو باندې وېشل سوي دي : انسدادي (stops)، احتکاکي (Fricatives) او طنطنه لرونکي (resonants). اکثره هغه آوازونه چه په ژبه کې استعمالېږي له دغو درو ډلو څخه په یوه ډله کې شاملېږي .

manner of articulation دآوازداداکولوډول	position of articulation دآوازداداکولو ونوځۍ →		bilabial شونډنی ځ	labiodental شونډنی غاښیز	dental غاښیز	alveolar اوری ځ	retroflex غبرګ ژبی	alveopalatal اوری تالویز	palatal زیږی تالویز	velar نرم تالویز	uvular ژبکی ځ	labiovelar شونډنی تالویز	Pharyngeal حنجریز	glottal ستونیز
STOPS انسدادي	Simple ساده	۱ بې ږغه	p	p.	t̪	t	ṭ		k̯	k	q	k͡p		ʔ
		۲ ږغن	b	b.	d̪	d	ḍ		g̯	g		g͡b		
	aspirated نفسي	بې ږغه	pʰ			tʰ				kʰ				
		ږغن	bʰ			dʰ				gʰ				
	glottalized ستونیزسوي	بې ږغه	p'			t'				k'				
		ږغن												
	affricated موښلي	بې ږغه				¢		č						
		ږغن				z		ǰ						
	laterally affricated اړخیزموښلي	بې ږغه				ƛ								
		ږغن				λ								
	Prenasalized غنه سوي	بې ږغه	ᵐp			ⁿt								
		ږغن	ᵐb			ⁿd								
	implosive دننه خوانه وازیدونکی	بې ږغه												
		ږغن	ɓ			ɗ								
FRICATIVES احتکاکی	slit هوار	بې ږغه		f	θ					x				h
		ږغن	β	v	ð					ɣ			ʕ	ɦ
	groove غوځ	بې ږغه				s	ṣ	š						
		ږغن				z	ẓ	ž						
	lateral اړخیز	بې ږغه				ɬ								
		ږغن												
RESONANTS طنطنه لرونکي	lateral اړخیز	بې ږغه												
		ږغن				l		ʎ						
	nasal غنه یي	بې ږغه	m̥			n̥								
		ږغن	m	ɱ	n̪	n	ɳ	ñ	ɲ	ŋ	ɴ			
	median منځنی	بې ږغه	w̥						y̥					
		ږغن	w			r		y						
FLAPS	پرېښېدونکي	بې ږغه												
		ږغن				ř								
TRILLS	رېږدېدونکي	بې ږغه				r̥̃								
		ږغن				r̃				R				

voiced : ۲- ږغن Voiceless : ۱: بې ږغه

انسدادي آوازونه هغه آوازونه دي چه د ادا کولو په وخت کي یې مخرج تپ-
وتړل سي او د هوا جریان بند سي ، خود مخرج د تړلو څخه وروسته دفعتاً مخرج وپرانیستل
سي او په دې توګه یو انسدادي آواز تولید سي . لکه د (ت) یا (پ) آواز . دانسدادي آواز
مهم خاصیت دادی چه د مخرج تړل یې د احتکاکي او تنتنه لرونکو آوازونو په توګه دوام نه
کوي . احتکاکي هغه آوازونه دي چه د هغوی د ادا کولو په وخت کي په صوتي وتونځي کي
احتکاک پېښ سي لکه د (س) یا (ز) آوازونه . تنتنه لرونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه
د هغوی د ادا کولو په وخت کي په صوتي وتونځي کي نه احتکاک پېښیږي او نه دانسدادي
آوازونو په څېر د مخرج تړل او دفعتاً پرانیستل واقع کیږي ، بلکه دا هغه آوازونه دي
چه په حنجره (larynx) کي پیدا سوي وي او وروسته د خولې او پزې په واسطه
یو ډول او بل ډول کیږي لکه د (ن) یا (م) آوازونه .

برسېره پر نوموړو درو لویو ډلو دوه ډوله نور آوازونه هم په ژبو کي
پېښیږي چه یو ډول یې پړپېدونکي (Flaps) او بل ډول یې رېږدېدونکي (trills)
آوازونه نومیږي . پړپېدونکي هغه آوازونه دي چه د ژبې د یوه ډېر چټک حرکت په
واسطه اداکیږي چه کله کله د یوه ډېر لنډ انسدادي آواز سره شباهت لري ، او-
رېږدېدونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه د ژبې ، شونډانو یا ژبې د ډېرو چټکو
حرکاتو په واسطه اداکیږي .

د آوازونو ډولونه

آوازونه په عمومي ډول پر دوو برخو وېشل کېږي : کانسونېنټونه او واولونه .

کانسونېنټ (Consonant) هغه آواز ته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو د تماس له امله د هوا په هغه جريان کي چه د هغه د ادا کولو په وخت کي له خولې يا پزې يا د غوږ دوارولاړ وخته راوزي انسداد ، احتکاک يا کوم بل ډول بندش پېښيږي . لکه د (ب) يا (پ) دادا کولو په وخت کي چه د دوو شونډو د تماس له امله د هوا په جريان کي بندش واقع کېږي ، يا لکه د (چ) يا (ج) دادا کولو په وخت کي چه د ژبې او اورۍ تماس د هوا په جريان کي بندش راولي . که دوه يا زيات کانسونېنټونه په يوه سيلاب کي متصل سره راسي او د دوی په منځ کي واول نه وي کلسټر (cluster) يې بولي . لکه په پردی کي (پ) او (ر) او په آزموېښت کي (ښ) او (ت) .

واول (vowel) هغه آواز ته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو ترمنځ داسي تماس نه پېښيږي چه د هوا په جريان کي انسداد او بندش واقع سي ، خو د ژبې او شونډانو د مختلفو حرکاتو له امله د خولې داخلي برخه بېل بېل شکلونه پيدا کوي چه په دې توګه واولونه يو له بله يخپل منځ کي توپير پيدا کوي لکه په لاس ، ډېر او سوړ کي د (ا ، ې ، و) آوازونه .

د پښتو کانسونېنټونه او واولونه په لاندي ډول دي :

الف : کانسونېنټونه :

ب	b	ځ	dz	ژ	ž	ګ	g
پ	p	خ	x	ږ	ẓ	ل	l
ت	t	د	d	س	s	م	m
ټ	ṭ	ډ	ḍ	ش	š	ن	n
ج	ǰ	ر	r	ښ	ṣ	ڼ	ṇ
چ	č	ړ	ṛ	غ	ġ	ه	h
څ	ts	ز	z	ک	k		

ځيني عربي کلمې په پښتوکي استعماليږي . دغه عربي کلمې ځيني داسي عربي آوازونه لري چه په پښتوکي نسته . نوهرکله چه دا عربي آوازونه په پښتوکي تلفظ کيږي په عمومي ډول په هغو پښتو آوازونو سره تبديليږي چه دغو عربي آوازونو ته نزديوالی ولري . لکه ف > پ ، ق > ک ياخ ، ث > س اوداسی نور ....
نوموړي عربي آوازونه دادي :

ث s̱ ، ح ẖ ، ذ ẕ ، ص ṣ ، ض ẓ ، ط ṭ ، ظ z̄ ، ع ʔ ،
ف f ، او ق q .

په ځينو ژبوکي ځيني آوازونه دي چه کله کله د کانسونېنټ اوکله کله د واول په ډول اداکيږي . په پښتوکي دوه آوازونه دي چه کله کله د هجا هسته تشکيل کړي او د واول په توګه څرګندېږي ، خو ځيني وخت د هجا هسته نه تشکيلوي او د کانسونېنټ په

ډول اداکیږي . نوموړي دوه آوازونه دادي :

و (W) : لکه په (کنډو = Kandáw) او (ولور = Walwár) کی .

ی (Y) : لکه په (یخی = yaxáy) او (آگی = agáy) کی .

ب : واولونه Vowels

و (o) : لکه په (نور = nor) او (پوړ = por) کي .

ُ (u) : لکه په (پل = pul) او (سوړ = sur) کي .

و (ū) : لکه په (نورو = nūru) او (تورو = tūru) کي لوموړي واوونه.[1]

ي (i) : لکه په (ځیر = dzir) او (پیړ = pir) کي .

ي (ī) : لکه په (کیږي = kīẓi) کي لوموړۍ (ي)[2].

ې (e) : لکه په (ډېر = ḍer) او (شمېر = šmer) کي .

زورکی (ə) : لکه په (زړه = zṛə) او (لېوه = lewə) کي .

آ یا زور (a) : لکه په (اړخ = aṛx) او (سر = sar) کي .

آ (ā) : لکه په (کار = kār) او (آس = ās) کي .

دادی اوس به د پښتو یو متن د کندهار ، بل متن د ننګرهار او یو بل متن د پېښور په لهجو د نوموړو سیمبولونو په واسطه د نمونې په توګه ولیکو . د مخه تر دې چې نوموړي متنونه ولیکو باید وویل شي چې د ځبر (stress) راوړل او نه راوړل او بدلون نه یوازې په پښتو بلکه د نورې په ډېرو ژبو کې د کلمو و معنی ته تغییر ورکوي . مثلاً په (پرېوتم او کښېنستم)

(۱) : په نوموړو کلمو کی داسې (و = ū) د کندهار په لهجه کی راځي . (۲) په نوموړې کلمه کې داسی (ی = ī) د کندهار په لهجه کی راځي .

کي که خج پرلو مړی سسیلاب باندي راسي یوه معنی لري او که د پای پر سیلاب باندي راسي بله معنی ورکوي . نو ځکه په لاندي متنونو کي د خج رعایت هم کوو او هغه د یوې داسي علامې (ٗ) په ډول د سیلابونو پر سر باندي ایږدو . دا هم باید ووېل سي چه دا متنونه ځکه چي د لیک له مخې لیکل سوي دي نو ممکن په ځینو ځایونو کي د لهجې پوره نمایندګي و نه کړای سي .

د کندهار لهجه — د ښاغلی بېنوا په قلم

یوازي پښتو

دالوست په یوازي پښتو لیکم ، چه د بلي ژبي یو توری پکښي نسته . هوکې ! د ژبي ښه والی هم دغه دی چه هره ژبه ښایي دو مره اړه ونه وي ، چه د ژبي خښتن هر راز د زړه وینا په خپله ژبه ویلای سي . که څه هم ژبي یو د بله ومرستي ته سره اړي دي او یوازي کومه ژبه بشپړه نه لیدله کېږي ، بیا هم ځیني ژبي له خپله ځانه دوند ـ وینا وي او توري لري چه خښتن یې مړني وي نو په لږ زیار د پردو له اړه ژغوروزي.

د عربو ژبه هغه ژبه ده چه د نړیه د ژوندیو او لویو ژبو څخه بلله کېږي . خوسره له دغه هم ځیني پردي توري پکښي سته چه د دغي ژبي پوهانو راښوولي دي . دغسي هم داوسنی ژوندیه نړیه لویي ژبي لکه انګریزي او فرانسوي یا نوري ژبي پردي لاتیني یا یوناني توري پخپل منځ کښي لري . پا رسو هم یوه خو ږه

ژبه ده چه دا زړکاله راهیسې د مېړنیو مشرانو تر سیوري لاندې یې روزنه کېږي.
خو سره له دې د ونه روزنې هم یوازې پارسو لیکلو ته بېځ نه لیدل کېږي ، او ډېره
به د ډنه وي چه یوازې پارسو ولیکله شي ، هر و مرو به د عربي ژبې ته اړ شو او که نه
یوه لیکه یا دوې ډېرې لیکې به په زیار ولیکلې سي .

له ښه مرغه زموږ پښتو ژبه ډېره اړته ده . موږ که لږ څه زیار وکاږو ، نو په خپله ژبه به هر څه په یوازې پښتو ولیکو . که څه هم موږ اړ نه یو چه هر و مرو به یوازې پښتو لیکو . د نړۍ ټولې ژبې یوه د بلې په مرسته بشپړه کېږي ، خو بیا هم دا د ژبې ښه والی دی چه یوه ژبه دونې اړته وي او دومره توري ولري چه د بلې ژبې له اړې څخه ووزي . دا څرګنده ده چه زموږ پښتو ژبه د هر څه د پاره بېل بېل توري لري او د لویو غرو په لمنو کښې د سپینو پښتنو په زړو کښې ښخ دي . که څوک پلټنه پسې وکړي ، ډېرې وینا وې او ډېر توري به ومومي چه اوس نشته یا موږ ته څرګند نه دي .

—— د نوموړي مضمون فونیمیکي بڼه ——

yawā́zi paṣtó

dá lwə́st pə yawā́zi paṣtó likám či də bə́li žā́bi yáw ṭórəy pəkṣi nā́stə. hóke! də žā́bi ṣəwā́ləy ham dagá[day] či hára žā́bə ṣā́yi dúmrə árta wi či də žā́bi tsaṣṭán

har rāz də zṛə́ waynā̆ pə xpálə žábə wayə́lāy si. Ka tsə həm žábi yaw də balə wə mrásti tə sara áṛi di aw yawā́zi Kuma žába báš̌pəṛə ná līdalə Kīẓi, byā́ həm dzíni žábi lə xpálə dzā́na donə waynā́wi aw tū́ri larí či tsasṭán ye maṛanáy wi, no pə laẓ zyā́r də pradó lə aráy tsəxə wázi.

də ʔarábu žába hága žábə də či də naṛəy də žwandáyu aw lwáṛu žábu tsaxə balálə Kī́ẓi. xu sará lə daga həm dzíni pradí tū́ri pakṣi stá či də dā́gi žábi pəhā́nu rāṣowəli di. dagási həm də osanáy žwandáy naṛəy lwáṛi žábi láKə — angrezí aw farā́nsawí yā nū́ri žábi pradí lā́teni yā yonā́ni tū́ri pə xpál mándz Kṣi lərí. pāṛsó həm yawa xwaẓá žábə də či dā zər Kā́lə rāhísi də meṛanáyu maṡarā́nu tər syóri lā́ndi ye rozánə Kī́ẓi. xu sará lə de dónə rozáni həm wə yawā́zi pāṛso ʔiKā́lu tə bič nə lidəl Kī́ẓi, aw ḍérə bə draná wi či yawā́zi pāṛsó — walíKəla si. harú marú bə wə ʔarabí žábi tə aṛ su aw Kə nə yawá líkə yā dwe dre líKi bə pə ḍer zyā́r walíKəli si.

lə ṣə márgə zmúẓ paṣtó žába ḍérə ártə da. muẓ Kə láẓ tsə zyā́r wáKā́zu, no pə xpálə žabə bə har tsə pə — yawā́zi paṣtó wā́liKu. Kə tsə həm muẓ aṛ nə yu či harú marú

ba yawā́zi paṣtó likú. da naṛay ṭóli žábi yawa da báli pa — mrasta bašpaṛa kížzi, xu byā́ ham dā da žabi ṣawā́lay day či yawa žába dóni árta wi aw dúmra tū́ri wálari či da báli žábi la aṛay tsaxa wawzi. dā tsargánda da či zmúẓ paṣto žaba da har tsa dapā́ra bel bel tū́ri lari aw da lū́yu gró pa lamánu kṣi da spínu paṣtanó pa zṛó kṣi ṣax di. ka tsók palaṭána pasi wákṛi, déri waynā́wi aw ḍer tū́ri ba wámumi či os násta yá muẓ ta tsargánd ná di.

دننگرهار لهجه — دښاغلی الفت په قلم

دکوم ځای دی ؟

یوکوربي دلته دی ، بل په کابل کي ، بل په یو بل ځای کي . څه ځمکه په کوهدامن کي لري ، څه په بغلان کي، څه په یو بل ځای کي . نغدي روپۍ يي په رشوتونو دلته پیدا کړي ، مګرګټه وربانديې نور بانکونه کوي په یو بل ځای کي . نو وايه چه دی دکوم ځای دی ؟

مینه يي له دې خلکو سره نشته ، او دنورو ملکونو خلک ورته ډېر ګران دي . ددې ځای ژبه يي نه زده او په پردیو ژبو افتخار کوي . ددې وطن له شعر او موسیقی نه خوند نه اخلي او دخارجي موزیک په صفت مړېږي نه . مونږ ته په نخوت او نفرت ګوري او د پردیو مستخدمینو په مقابل کي ډېره تواضع کوي .

ته ووایه چه دی دکوم ځای دی ؟

دی دهیڅ ځای نه دی ، ځکه چه هرځای دده دی او سړی ورته هرځایي ویلی شي . هو ! داهغه مرغه دی چه څلورفصلونه په څلورو مملکتونوکي تېروي او وطن نه لري . وطن نه پېژني ، دیوه وطن په هواکي نه الوزي او د وطن سړې او تودې نه شي تېرولی .

داهغه عیاش دی چه بې له عیش وراحت نه نورڅه نه پېژني او له وطن سره هیڅ مینه او علاقه نه لري .

مونږ هغه کسان ددې وطن بللی شو چه دوطن په کالو او بوټو سر ورکوي او په سختو ورځوکي دوطن په کار دي . که څه هم پوله او پټی نه لري ، او په زړو کوډلو او جونګړوکي اوسي .

هو ! زما په عقیده دا وطن دهغه چا نه دی چه د ډېرو ځمکو قبالې یې اخیستی دي . بلکه دهغه چا دی چه دوطن مینه یې په زړه کي ده او له وطن سره علاقه لري .

د نوموړي مضمون فونیمیکي بڼه

da Kúm dzāy day?

yaw Kor ye dálta day, bal pa Kābul Ke, bal pa yaw bal dzāy Ke. tsa dzmáka pa Kadāmán Ke larí, tsa pa Baglán Ke, tsá pa yaw bál dzāy Ke. nágde rupáy ye pa rišwatúno dálta paydá

Kṛe, mágar gáṭa wərbā́nde nər bānkúna Kawí pə yaw bəl dzā́y Ke. tə wáwāya či day də Kúm dzā́y day?

mína ye lə de xálKo sara nášta, aw də nóro mulKúno xálK wərta ḍer grā́n di. də de dzā́y žəba ye názda aw pə pradáyo žəbo iftixā́r Kawí. də de watán lə šer aw mosiqí na xwánd nə áxli aw də xāriji mozíK pə sifát maṛézi na. munẓ tapə naxwát aw nafrát góri aw də pradáyo mustaxdimíno pə moqābil Ke ḍéra tawāzó Kawí.

tə wáwāya či day də Kum dzā́y day?

day də héts dzā́y na day, dzáka či hár dzāy də də day aw saṛay wərta hardzāyí wayálay ši. ho! dā́ haga margá day či tsalór faslúna pə tsalóro mamlakatúno Ke terawí aw watán nəlari. watán na péžani, də yawá watán pə hawā́ Ke nə álwuzi aw də watán saṛé aw tawdé náši terawálay.

dā haga ayā́š day či bé lə áyš u rāhát na nór tsə na péžani aw lə watán sara héts mína aw atāqá nəlari. munẓ haga Kasā́n də dé watán batálay šu či də watán pə Kā́ṇo aw búṭo sár warKawí aw pə sə́xto wrádzo Ke də watan pəKā-réẓi, Ka tsá ham púla aw paṭáy nəlari, aw pə zaṛó Koḍálo aw

jongáro ke ósi.

ho! zmā́ pə aqidá dā watán də haqə čā nə day či da déro dzmáko qabālé ye axíste di. bálke də haqə čā day či də watán mína ye pə zrə ke da aw lə watán saraátəgá lari.

د پېښور لهجه :

د سر او تعویذ(۱)

یوه شپه شمروز یوځوان تجرتي قاتلان د جمیلې په کور ورخطا کړل . ډاکه پرېوته. صابره او جمیله دواړه په کښې مړې شوې . شمروز د خپلې ورېرې او د بوډۍ په مرګ دمګرډېر ویرا وژړا اوکړه . پولیس خپل تفتیش کښې ډېر په اخلاص سره کار اوکړو، ولې هیڅ هم د ریښتیا و شهادت ته غاړه نه کښېنوده . او نتیجه دا شوه چه شمروز په یوځو ورځو کښې د خپل مشر ورور په خانه کښېناستو . خود ناصر په بیچ کېدو یې په زړه کې غټه بوغمه پاتې شوه . په خوا او شا کلو کښې یې ډېر کوشش ورپسې اوکړو ، ولې هیڅ پته یې اونه لګېده . ماشوم ناصر د خپل وطن نه ډېر لرې یو لوی ښار ته اوړ سېدو . یوه شپه چه ډېر ستړی شو ، نو چرته په یوه باغیچه کښې دیو بینچ د پاسه اوده شو . دا باغیچه د لوی کاروبارې تاجر په کور کښې وه . سحر وختې چه د کور مالک سېټ رحمان د سېل د پاره بهر تلو ، نو په باغیچه کښې

---

(۱) : دا مضمون د ښاغلی رشید علی دهقان اثر او د ښاغلی جهان زیب نیاز پېښوري لهجه ده .

يې د خپل کور نه خطا شوې ماشوم اوليد وچه لاهغه شان بې غمه اوده پروت وه ، بنګلې ته لاړو او سره د خپل تېره بيرته هغې ځای ته راغلو چرته چه هغه ماشوم لاهغه شان اوده وه .

والي چه د دې سېټ يو زوی وه چه د ېر ښکلی وه او هم لکه د دې ماشوم وه . د وی ته خپل مړ شوی زوی ورياد شو ، د دواړو په سترګو کښې اوښکې وې . دواړه سره نيولې د ماشوم په خوا کښې غلي ولاړ وو چه په دې کښې ناصر هم له خوبه بېدار شو . او تراوتريې کټل او بيا په رتو رتو په ژړا شو . د سېټ تېر ناصر خپلې سينې ته جخت کړو .

دواړو ژړل ، خو دواړه نه پوهېدل چه د دوی د ژړا وجه څه ده . سېټ رحمان ناصر په غېږه کښې اوچت کړو او سره د خپل تېره کمرې ته لاړل .

د نوموړي مضمون فونيميکې بڼه

da sró tāwíz

yawá špá Šamróz yaw so ujrati qātilān da Jamilé pa Kor warxatá Krəl. ḍāKá préwata. sābirá aw Jamilá dwā́ṛa paké mṛé šwe. Šamróz da xpále weré aw da buḍé pa márg da məKər ḍér wir aw jaṛā́ óKṛa. pulís xpəl taftíš Ke ḍéř pa ixlā́s sara Kā́ř óKṛo. wále hécā hum da

riṧtiáo šahādát ta ğāṛa nә́ Kexoda. aw natijá dā́ šwače Šamróz pa yaw só wrádzo Ke da xpә́l máṙar wrór pa xāné Kénāsto. xo da Nāsә́r pa bač Kedó ye pa zṛә Ke ğāṭa bogmá pā́te šwá. pa xwā́ u šā Kálo Ke ye ḍér Košíš wárpase óKṛo, wále hés páta ye onálageda. māṧúm Nāsә́r da xpә́l watán na ḍer lә́re yaw lwé xār ta órasedo. yawá špá či ḍer stә́ṛe šo. no čárta pa yawa bāğičá Ke da yaw binč da pā́sa odә́ šo. dā bāğičá da lwé Kārubārí tājír pa Kór Ke wá. sahár waxti če da Kor mālík séṭ Rahmā́n da sél da pā́ra bahár tló, no pa bāğiča Ke ye da xpәl Kor na xatā ṧәwe māṧúm ólido, če lā háğa šān begáma udә prot o. banglé ta lā́ṛo aw sará da xpә́l ṭabára byérta hage zé ta rā́ğlo čárta če haga māṧúm lā háğa šān udә́ o.

wā́yi če da dé seṭ yaw zwé wo, če ḍér xKúle o aw hum láKa da dé māṧúm wo. dwí ta xpә́l mәṛ ṧә́we zwé waryā́d šo, da dwā́ṛo pa stә́rgo Ke úxKe we. dwā́ṛa sāniwә́li da māṧúm pa xwā́ Ke gә́li watā́ṛ wu, če pә de Ke Nāsә́r húm la xóba bedā́r šo. awtár awtár ye Katә́l, aw byā́ pa rā́ṭo rā́ṭo pa jaṛā́ šo. da seṭ ṭabár Nāsә́r xpәle siné ta júxt Kṛo. dwā́ṛo jaṛә́l, xo dwā́ṛa nә́ poedā́l če da dwí da jaṛā́ wája sә da. seṭ

Rahmā́n Nāsər pa gega ke učát kṛo, aw sará da xpə́l ṭabára kamré ta lā́ṛəl.

فونيتيكس او فونيميكس

ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر يو خاص نظم او سيستم لاندي په خبرو کي استعماليږي. دا آوازونه په خوله، پزه او ستوني کي اداکيږي او بيا له هغوی څخه کلمې او جملې جوړيږي چه په دې توګه انسانان يو له بله د هغوی په واسطه خپل مطالب سره اداکوي. که څوک وغواړي چه يوه داسي ژبه مطالعه کړي چه دده نه وي زده نو دی مجبور دی چه تر ټولو دمخه د هغې ژبې آوازونه مطالعه کړي. دانسان په صوتي غړو کي يو څو محدود غړي دي چه د آوازونو داداکولو په وخت کي ښوري او حرکت کوي. که سړی دنومو ړو ښوريدونکو صوتي غړو په بېلو بېلو حرکتونو کي مشق او تمرين وکړي او د هغوی د حرکتونو په اجراکولو کي چه د آوازونو داداکولو په وخت کي اجراکيږي پوره مهارت او استعداد پيداکړي، نو دی کولای سي چه د هري ژبي بېل بېل آوازونه اداکړي. دا ځکه چه د ټولو ژبو آوازونه د دغو ښوريدونکو صوتي غړو د حرکاتو په واسطه چه د نه ښوريدونکو صوتي غړو سره يو ځای کيږي، اداکيږي.

که سړی داسي يو فارمول راوباسي چه د هغه فارمول له مخي د ښوريدونکي صوتي غړي حرکت او د هغه رابطه له نه ښوريدونکي صوتي

غږي سره وښوول سي نو سړی به وکولای سي چه د يو لړ د غښي فارمولونو
په واسطه د يوې ژبې آوازونه وښيي . او فونيتيکي الفبا هم په حقيقت کي
د د غښي فارمولونو يوه مجموعه ده . د مثال په توگه د "ب" سيمبول د سړو
حرکت ښيي چه هوا ولوړتي خواته پوري وهي . د غه هوا هر کله چه له ستوني
څخه وخولې ته راوزي بڼغيږمزي رلوي . نوموړی سيمبول (ب) دا هم
ښيي چه د هوا د جريان په وخت کي د پزې لار تړلې وي او هوا د خولې له لارې
جريان پيداکوي ، خو د شونډانو د يو ځای کېدو په واسطه يو ځل بندش
پيداکوي او وروسته ناڅاپه له خولې څخه وزي .

له نوموړي بيانه څخه څرگنديږي چه هغه آوازونه چه
په خبرو کې استعماليږي د هوا د جريان او د صوتي غړو د حرکاتو او د هغوی
د يو ځای کېدو څخه پيداکيږي ، چه دا ټول د فونيتيکس (Phonetics)
موضوع تشکيلوي .

په فونيتيکس کې آوازونه په دوه ډوله سره مطالعه کيږي:
يو دا چه آوازونه د ښورېدونکو صوتي غړو د حرکاتو او د نه ښورېدونکو
صوتي غړو سره د هغوی د يو ځای کېدو په ترځ کي مطالعه سي . د فونيتيکس
دا برخه آرټيکوليټوري فونيتيکس (Articulatory Phonetics) بولي . بل دا چه
آوازونه د آوازونو د امواجو له مخې چه وروسته تر هغه چه د صوتي غړو په واسطه
اداشي او له خولې څخه راووزي مطالعه سي . د فونيتيکس دا برخه اکوسټيک ـ
فونيتيکس (Acoustic phonetics) بلله کيږي .

فونیمیکس د ژبپوهنې هغه برخه ده چه په هغه کې دفونیمونو
څخه بحث کیږي . په فونیمیکس کې فونیمونه او دهغوی تجزیه او دسته بندي تر
څېړنې لاندې نیول کیږي .

فونیتیکس او فونیمیکس د ژبپوهنې دوې څانګې دي چه په
هغوی کې د ژبې آوازونه مطالعه کیږي . نو ددې له امله دوی یوله بله سره نږدې
اړیکې لري . مګرځکه چه په فونیتیکس کې د آوازونو یو اړخ او په فونیمیکس کې
د آوازونو بل اړخ ترڅېړنې لاندې نیول کیږي نو ښایي چه دا دوې څانګې یوله
بله بېلې سره وساتل شي او دهغوی موضوعات یوله بله سره ګډ نشي .

په فونیتیکس کې آوازونه د صوتي غړو دیوځای کېدو او د
هغوی د حرکاتو له مخې چه دنومو ړو آوازونو د تولید په وخت کې اجرا کیږي په ډېر
دقیق ډول سره مطالعه کیږي او د هر آواز له پاره یو داسي سیمبول ټاکل کیږي چه
یوازې هماغه آواز وښیي . دغې سیمبولونه د فونیتیکې الفبا په نامه سره یادیږي.
مګر په فونیمیکس کې ممکن یو سیمبول متعدد آوازونه چه ټول دیوه آواز غړي وي
وښیي . مثلاً که په کومه ژبه کې یو فونیم څوالوفونه ولري (دفونیم بحث وګوری)
په فونیتیکس کې د نوموړي فونیم هر الوفون دیو بېل سیمبول په واسطه ښوول کیږي.
مګر په فونیمیکس کې د نوموړي فونیم د ټولو الوفونو له پاره یوازې یو سیمبول استعمالیږي
او دغه فونیمیکي سیمبولونه دي چه دیوې ژبې الفبا تشکیلوي . د مثال په توګه د پند
او توپ . پ ګاني چه لومړی (پ) نفسي او وروستی (پ) بې نفسه (پ) ده ــ
(دفونیم بحث وګوری) د فونیتیکي الفبا له مخې ممکن په دې ډول سره ولیکل شي:

پند = $p^{h}$and ، توپ = top' . په نوموړو کلموکي چه نوموړي دوې
پ ګاني یو فونیم تشکیلوي او دواړه دیوه فونیم الوفونونه بلل کیږي ، دهریوه له
پاره بیل بیل سیمبول راغلی دی . مګر د فونیمیکي الفباله مخي ځکه چه نوموړي دواړي
پ ګانی دیوه فونیم غړي دي او یو فونیم تشکیلوي نو لوازي دیوه سیمبول (P)
په واسطه ټول الوفونونه ښوول کیږي او نوموړي کلمې په دې توګه لیکلي کیږي:
پند = pand ، توپ top.

فونیم (phoneme)

که د ژبي آوازونه په ډېر دقیق ډول ترغور لاندي ونیسو ، له داسې آوازونو
سره مخامخ کیږو چه هغه یو آواز په بیلو بیلو ځایونوکي په بیلو بیلو ډولونو سره ادا
کیږي . د مثال په توګه د (پ) آواز د (پند) یا (پل) په کلموکي دغسې نه
اداکیږي لکه د (توپ) یا (چپ) په کلموکي . ځکه چه د لومړیو دوو کلمو د (پ) د
اداکولو په وخت کي له (پ) سره یوځه هوا په شدت سره را وځي او په دې ډول یو
نفسي آواز (aspirated sound) ځني جوړیږي . مګر د وروستنیو دوو کلمو
د (پ) د اداکولو په وخت کي د هوا جریان په دوني شدت سره نه راوزي چه یو
نفسي آواز ځني جوړ سي . دا حقیقت به هلته په ښه ډول څرګند سي چه
دیوه کاغذ پاڼه وخولې ته نژدې ونیسو یوځل لومړۍ دوې کلمې (پند او پل) او
بیا دوهمې دوې کلمې (توپ او چپ) تلفظ کړو . په دې توګه به ښکاره سي چه د-

لومړیو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کې د کاغذ پاڼه د هوا د جریان څخه ځکه چه شدت لري متأثره کیږي، او ښوریږي. مګر د وروستنیو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کې ځکه چه د هوا جریان بندیږي نو کاغذ هم نه متاثره کیږي او نه یې سي ښورولای. دغه رنګه (د) یوانسدادي ږغن آواز دی چه د هغه د اداکولو په وخت کې ږغیزمزي رپیږي او د دغه آواز د ږغنتوب سبب ګرځي. مګر په داسي کلمو کې لکه (دود) یا (درد) لومړي دالونه چه د دغو کلمو په سر کې راغلي دي هماغسی نه اداکیږي لکه د نوموړو کلمو وروستني دالونه. یعنی لومړي دالونه ډېر ږغن (voiced) دی او وروستنی دالونه لږ ږغن دي. په انګریزي کی (S) چه د ځینو مفردو نومونو په پای کي راسي جمع ځني جوړیږي مګر تلفظ یې یو ډول ندی. د مثال په توګه (S) په داسی کلمو کي لکه: (books) یا (lips) په (س) سره اداکیږي، خو په داسي کلمو کي لکه (eggs) یا (hands) په (ز) سره تلفظ کیږي.

د پښتو د لومړي مثاله څخه ځرګندیږي چه که په پښتو ژبه کي (پ) د کلمي په سر کي راسي او حرکت ولري (وروسته یې واول راغلی وي) نفسي آواز ځني جوړیږي او که په پای کي راسي بې نفسه آواز ځني جوړیږي. دغه رنګه د پښتو له دوهم مثال څخه ځرګندیږي چه که دال د کلمې په سر کې تر واول د مخه راسي ږغنتوب یې ډېر وي او که په پای کي راسي ږغنتوب یې لږ وي. او د انګریزي ژبي په مثال کی د books او lips په کلمو کې ځکه چه (S) په بې ږغه آوازونو (K او P) پسی راغلی دی نو

بې ږغه (voiceless) یعنی په (س) سره تلفظ کېږي او د hands او eggs
په کلمو کې ځکه چه (s) په ږغنو آوازونو (d او g) پسې راغلی دی نو ږغن
یعنی په (ز) سره تلفظ کېږي[1].

له پورتني بیانه څخه یو بل ټکی هم څرګندېږي،
هغه دا چه آوازونه په یوه ژبه کې کله کله د موقعیت له امله توپیر پیدا کوي او کله
بیا د خپل د مخنی یا وروستني محیط څخه متأثره کېږي . او ځکه چه د نړۍ ژبې د
ساختمان او آوازونو له امله یوله بله سره توپیر لري نو هغه عوامل چه د هغوی پر
آوازونو باندې تأثیر کوي هم توپیر لري او یوله بله سره بېل وي . دغه آوازونه
چه په حقیقت کې یو آواز وي مګر د ځینو عواملو په نسبت کله یو ډول او کله بل ډول
تلفظ کېږي د ژبپوهنې علما (د ژبې د عناصرو د استعمال مشخصوالی =
complementary distribution) اصطلاح ورته راوړي . مثلاً په پورتنیو مثالونو
کې په لومړي مثال کې نفسي (پ) او بې نفسه (پ) د استعمال مشخص ځایونه
لري . یا په بل عبارت په هغه ځای کې چه نفسي (پ) راځي بې نفسه (پ) نسي
راتلای ، او په هغه ځای کې چه بې نفسه (پ) راځي نفسي (پ) نسي راتلای یعنې
په پښتو کې د کلمې په سر کې تر واول د مخه همېشه نفسي او د کلمې په پای
کې همېشه بې نفسه (پ) راځي .

له پورتني بیان څخه یو بل مطلب هم لاس ته راځي او

---

(۱) : دا هم باید و ویل شي چه نوموړي نتیجې موږ یوازې د نوموړو مثالونو له مخې و اخیستلې .

ځنګه چې ددې آواز (فونیم) یو واحد شی نه دی بلکه اکثره آوازونه د آوازونو مجموعه (sound unit) ده. یعنی څو ډوله آوازونه سره یوځای کیږي او بیا یو-آواز ځني جوړیږي چه ورته یوه آوازته په ژبپوهنه کي فونیم (phoneme) وایي. او د فونیم وړوکي ته الوفون (allophone) وایي. مثلاً په لومړي مثال کي د پند (پ) یو ډول او د توپ (پ) بل ډول آواز دی. دا دواړه آوازونه یوځای یو فونیم تشکیلوي خو په بیل ډول بیا هر یوه ته الوفون وایي. نو په دې توګه ویلای شو چه په پښتو کي د (پ) فونیم دوه الوفونه لري. یو نفسی (پ) او بل بې نفسه (پ). په یاد لرئ چه نوموړې نتیجه موږ یوازې د نوموړو دوو مثالونو په اساس اخیستې ده او که زیات تحقیق وسي ممکن په پښتو کي د (پ) فونیم نور الوفونونه هم ولري.

مورفیم morpheme

د مورفیم تعریف د ژبپوهنې د علماوو لخوا په بیلو بیلو ډولونو سره سوی دی. که د مورفیم د تعریف له جزئیاتو څخه سترګې پټې کړو نو دیوې ژبې په خبرو کي بیخي کوچنی صوتي واحد چه معنی ولري مورفیم بلل کیږي. د مثال په توګه دا خبره وګورئ: زه راغلم چه د خلکو نیکي اداکړم = (zərāğləmčidəxalkunekiadā-Krəm) په پورتنۍ خبره کي څه بیخي کوچني صوتي واحدونه چه معنی لري په لاندې ډول سره بیلولای سو:

1.	zə	زه	من	5.	čі	چه	که	10.	i	ي	لاحقۀ رسمي
2.	rā	را	طرف متکلم	6.	də	د	اضافت	11.	adā	ادا	ادا
3.	gl	غل	حرکت کردن	7.	xalK	خلک	مردم	12.	Kr	کړ	فعل کردن
4.	əm	م	واحد متکلم	8.	U	و	لاحقۀ حالت غیرصلی	13.	əm	م	واحد متکلم
				9.	nek	نېک	خوب				

دپورتني خبري مورفيمونه که په غور سره وګورو د موقعيت او ځينو نورو
خصوصيتو نوله امله سره يوشی نه دي اوله بله سره توپير لري . مثلاً دريم، اووم
او نهم داسي مورفيمونه دي چه د ريښي حيثيت لري او که نور مورفيمونه پوري
ونښلي هم دوی خپل اصليت او مرکزيت له لاسه نه ورکوي . دغسي مورفيم ته ريښه
وايي . هغه مورفيمونه چه په ريښه پوري نښلي پيوندونه (affixes) بلل کيږي.
لکه په راغلم = rāglam کی (را = rā او م = əm) او په نېکي = neKi
کی (ي = i). پيوندونه هم پر څو ډولو باندي وېشل کيږي . يوهغه پيوندونه
دي چه د ريښو (roots) په سر کي راځي . لکه په راغلم کي د (را = rā) پيوند
چه وداسي پيوندونو ته سابقه (prefix) وايي . اوبل هغه پيوندونه دي چه په
ريښه پسې وروسته راځي لکه په راغلم = rāgləm کی (م = əm) او په خلکو
= xalKu کی (و = u) . وداسي پيوندونو ته لاحقه (suffix) وايي.

پيوند کله صرفي او کله اشتقاقي وي . که چيري کوم
پيوند د کلام د اجزاوو له امله د کلمې په ماهيت کي بدلون راولي اشتقاقي

پیوند (derivational affix) ورته وایي . لکه په نښکي کي چه (نښ) صفت دی او (ي) یوه لاحقه ده چه له (نښ) سره یوځای سوې ده او له نوموړي صفت څخه یي اسم جوړ کړی دی . نو ځکه (ي) اشتقاقي پیوند بلل کیږي . که چیري کوم پیوند د کلمې وماهیت ته تغییر ورنکړي لکه په کښېنم ، کښېنوا وکښینني) کي د (م ، و ، ي) پیوندونه چه د کلمې وماهیت (فعل) ته تغییر نه ورکوي بلکه یوازي د شخص له مخي د فعل معنی ته تغییر ورکوي . داسي پیوندونو ته صرفي پیوندونه (inflectional affixes) وایي . که صرفي پیوندونه له یوې کلمې څخه وایستل سي هر څه چه پاته سي و هغه ته تنه (stem) وایي . مثلاً د (دودونه او ماشومان) په کلمو کي (ونه او آن) صرفي پیوندونه دي چه که دغه صرفي پیوندونه له نوموړو کلمو څخه وباسو ، په لومړۍ کلمه کي (دود) او په دوهمه کلمه کي (ماشوم) د تنو په حیث پاتیږي . مگر د (اړتیاوي) په کلمه کي (اړتیا) تنه بلله کیږي . ځکه چه په نوموړې کلمه کي (اړ) ریښه ، (تیا) اشتقاقي پیوند او (و ، ي) صرفي پیوندونه دي ، هر کله چه صرفي پیوندونه (و ، ي) ځنې وایستل سي ریښه او اشتقاقي پیوند (اړتیا) د تنې په حیث پاتیږي . د ریښې او تنې توپیر دادی چه که له یوې کلمې څخه ټول پیوندونه وایستل سي څه چه پاته سي هغه ریښه ده او که یوازي صرفي پیوندونه ځنې وایستل سي څه چه پاته سي هغه تنه ده . نو ځکه ریښه (بېله ځینو استثنا آتو څخه) یو واحد مورفیم وي ، مگر تنه کله کله واحد مورفیم وي لکه (دود) یا (ماشوم) او کله بیا د مورفیمونو له ترکیب څخه جوړه سوې وي ، لکه (اړتیا) . بل داچه یو مورفیم کیدای سي چه هم ریښه او هم تنه

وي لکه (دود) یا (ماشوم) د (دودونه او ماشومان) په کلمو کې چه هم ریښه او هم تنه ورته ویل کیږي.

په ځینو ژبو کې یو بل ډول پیوند هم پیښیږي چه و هغه ته منځینه (infix) وایي. هر مورفیم چه په بل مورفیم ننوځي ورغه ننوتلي مورفیم ته منځینه وایي. مثلاً د کویلیت (Quileute) په ژبه کې هاکت (hok'at') وسپین سري ته وایي او هاځکت (hoćk'at') يې جمع ده (سپین خلک). په نوموړي کلمه کې ć یو مورفیم دی چه د جمع معنی لري او منځینه بلله کیږي، ځکه چه د هاکت (hok'at') په مورفیم ورننوتلی دی.

په انګریزي کې (S) چه د ځینو واحد و نومونو په پای کې راسي د جمع معنی ورکوي، خو د محیط د تأثیر له امله يې تلفظ په یوه حال نه پاتېږي او د مختلفي محیط په واسطه يې تلفظ اوړي. یعنی که وروسته تر ږغن (voiced) آواز واقع سي دی هم ورسره ږغن سي او که وروسته تر بې ږغه (voiceless) آواز راسي نو بې ږغه اداکیږي، او که وروسته تر داسي آوازونو واقع سي لکه (S) یا (Z) په (iz) سره تلفظ کیږي. لکه په دې لاندې مثالونو کې:

buk(book) + s > buks   rod(road) + s > rodz   roz(rose) + s > roziz   bas(bus) + s > basiz .

په نوموړو مثالونو کې څرګندیږي چه د محیط د تأثیر له امله په انګریزي کې (S) چه د جمع معنی ورکوي کله کله د (S) او کله کله

د (z) او ځینې وخت د (iz) په بڼه ځان ښکاره کوي. دغه رنګه په پښتو کې د (ستا = از تو) او (زما = از من) په کلمو کې (س) او (ز) دواړه یو سابقه ده چه د ملکیت (از) معنی لري. نوموړې سابقه په (ستا) کې ځکه په (س) سره تلفظ کیږي چه تر یو بې ږغه آواز (ت) د مخه راغلې ده او په (زما) کې ځکه په (ز) سره اداکیږي چه تر ږغن آواز (م) د مخه راغلې ده.

نو د غسې مورفیم چه یوه معنی ولري او د محیط، موقعیت یا داسې نورو عواملو په وجه کله یو ډول او کله بل ډول تلفظ کیږي ټول یو صوتي واحد تشکیلوي او یو مورفیم ورته ویل کیږي. د مورفیم وهرغړي ته الومورف (allomorph) وایي. مثلاً د پورتنیو مثالونو له مخې ویلای سو چه د انګریزي د جمع نوموړی مورفیم درې الومورفونه لري: (s)، (z) او (iz). او د پښتو هغه مورفیم چه د ملکیت معنی ورکوي دوه الومورفونه لري: (س) او (ز).

یو صوتي واحد که دوې یا زیاتې معناګانې ولري، نو د هغه د معناګانو د شمیر په مطابق هغومره مورفیمونه ځني جوړیږي. لکه په پښتو کې (تور = tor) د (سیاه) په معنی یو مورفیم، د (تهمت) په معنی بل مورفیم او د (جال) په معنی یو بل مورفیم دی. دغه رنګه (ي = i) په (نیکي = neki) کې یو مورفیم او په (راځي = rādzi) کې بل مورفیم دی ځکه چه په لومړۍ کلمه کې (i) اسمي معنی لري مګر په دوهمه کلمه کې د غایب

مفرد معنٰی ورکوي .
هغه مورفیم چه کله داسم او کله د فعل معنٰی ورکوي
ځینی کسان یې یو مورفیم بولي او ځینی کسان یې دوه مورفیمه بولي . لکه په انګریزی کې د (look) مورفیم . مګر داسی مورفیمونه چه د ځج په بدلون یې معنٰی بدلون مومي لکه په انګریزي کې (recórd = ثبتول) او récord (تیکلی) هر یو بېل بېل مورفیم بلل کېږي .
دا هم باید په یاد ولرو لکه څنګه چه یو الوفون د بل الوفون پر ځای نسي راتلای د غه رنګه الومورفونه هم هر یو ځانله د استعمال مشخص او ټاکلی ځای لري او یو الومورف هیڅکله د بل الومورف پر ځای باندې نسي راتلای .

مورفوفونیمیکي بدلون او د هغه ډولونه

مورفیم کله کله د خپل محیط یا نورو عواملو د تأثیر له امله بدلون مومي او بېل بېل شکلونه خوره کوي د مورفیم و د غو بېلو بېلو بدلونونو ته چه د محیط په وجه ور پېښېږي او د غه رنګه د فونیمونو داسی نورو تغیرونو ته چه په مورفیم کې د مختلفو عواملو په وجه واقع کېږي مورفوفونیمیکي بدلون وایي . مورفوفونیمیکي بدلون (morphophonemic change) په ځینو ژبو کې ساده او په ځینو ژبو کې ډېر مغلق وي . خو په عمومي ډول په دوه ډوله پېښېږي : یو دا چه مورفیم

د کوم فونیم په وجه متأثره سي او تغییر وخوري .لکه په انگریزی کي چه (s) د جمع مورفیم دی که تر ږغن آواز وروسته راسي ږغن (z) ادا کیږي .لکه په rooms ، eggs ،او roads کي او که تر بې ږغه آواز وروسته واقع سي بې ږغه (s) تلفظ کیږي لکه په roots ، lips او books کي . په نوموړو مثالونو کي (s) تر m ، g او d وروسته په (z) اوتر P،t او K وروسته په (S) سره تلفظ کیږي او په دې توگه دخپل د مخنی فونیم په واسطه بدلون مومي . دغه رنگه په پښتو کي د (زما = zmā) او (ستا = stā) په کلمو کي (ز) او (س) د مالکیت مورفیم دی .که نوموړی مورفیم تر (م) دمخه راسي په (ز) او که تر (ت) دمخه راسي په (س) سره اداکیږي (د مورفیم بحث وگوری) . یعنی نوموړی مورفیم دخپل وروستني فونیم په واسطه متأثره کیږي او په همدغه سبب بدلون مومي . بل داچه یو مورفیم د بل مورفیم پواسطه تغییر وخوري . مثلاً په انگریزی کي دجمع دالومورفونو (s- ~ z- ~ iz- ~ in-) په سلسله کي in- یوالومورف دی چه یوازي له āks (ox) سره واقع کیږي ، یعنی هر ځای چه د āks مورفیم راسي نو د جمع د مورفیم هغه الومورف ورسره واقع کیږي چه د in- شکل لري او āksin (oxen) تلفظ کیږي .

که یو مورفیم د ځینو عواملو په وجه بیل بیل شکلونه خوره کړي (بیل بیل الومورفونه ولري) له دغو مختلفو مغایرو شکلونو څخه یوازي یو شکل (یوالومورف) داساسي شکل (base form) په توگه انتخابیږي او د

دغه اساسي شکل په اساس ټول بدلونونه چه د مختلفو عواملو په وجه و
نوموړي مورفيم ته ورپيښيږي او بېل بېل شکلونه غوره کوي په خلص او
جامع ډول سره بيانيږي . د مثال په توګه د (ستا = stā) او (زما = zmā) په کلمو
کي (س = s او ز = z) دوه الومورفونه دي چه دواړه يو ځای يو مورفيم -
تشکيلوي . نو که په نوموړو دوو شکلونو کي (س = s) د اساسي شکل په توګه
انتخاب سي بايد نوموړی مورفيم داسي معرفي کړو : (س = s) يو مورفيم
دی چه د مالکيت معنی ورکوي او که تر (م = m) چه يو ږغن آواز دی دغه
راسي په (ز = z) سره تلفظ کيږي . مګر که په نوموړو شکلونو کي (ز = z) د
اساسي شکل په حيث انتخاب سي بايد په دې توګه معرفي سي : (ز = z) يو
مورفيم دی چه د مالکيت معنی لري او که تر (ت = t) چه يو بې ږغه آواز دی
دغه راسي په (س = s) سره تلفظ کيږي .

داساسي شکل انتخاب د مورفيم په بېلو بېلو شکلونو
کي اختياري دی ، خو حتی الامکان بايد کوښښ وسي چه د مورفيم هغه
شکل د اساسي شکل په توګه انتخاب سي چه د هغه په اساس د نوموړي
مورفيم د نورو شکلونو بيان په ساده او اسانه ډول سره امکان پيدا کړي .

د مورفوفونيميکي بدلون يو مشهور قسم اسيميليشن
(assimilation) نوميږي او هغه دا دی چه کوم آواز د ګاونډي آواز
د تأثير له امله د نوموړي ګاونډي آواز سره يو شی سي يا ورته والی پيدا کړي .
لکه په (سنبله) کي چه (ن) په (م) سره بدلون مومي يا لکه په (يک ګړ)

کې چه د (یک) ک په خبرو کې په (ګ) سره اداکېږي . په لومړي مثال کې (ن) په (م) سره ځکه بدلون مومي چه د (ن) له څنګه یو شونډین آواز (ب) راغلی دی او دد غه آواز د تأثیر له امله (ن) هم په شونډین آواز (م) سره اوښتی دی. په دوهم مثال کې (ک) یو بې ږغه انسدادي آواز دی چه د خپل ګاونډي آواز (ګ) د تأثیر له امله ږغن سوی دی . په اسیمیلېشن کې که د مخنی آواز پر وروستني آواز باندي تأثیر وکړي او وروستنی آواز بدلون ومومي پراګرېسیو (progressive) ورته وايي لکه په ترکۍ کې (git di>git ti= دی ولاړ) او که وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر وکړي او د مخني آواز ته تغییر ورکړي ریګرېسیو (regressive) ورته وايي لکه په (ستا) او (زما) کې چه وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر کوي. اسیمیلېشن دوه ډوله واقع کېږي : یو داچه د داسې آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر څنګ واقع وي او فاصله ونلري . ودې ډول اسیمیلېشن ته متصل (contiguous) اسیمیلېشن) وايي ، لکه په (ستا) او (زما) کې . او بل داچه اسیمیلېشن د داسې آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر څنګ نوي راغلی او یو له بله سره فاصله ولري ، یعنی په منځ کې يې یو یا څو آوازونه راغلي وي . و داسې اسیمیلېشن ته منفصل (noncontiguous) اسیمیلېشن وايي . لکه په دري کې (سرش) چه په (شرش) سره تلفظ کېږي. په دې مثال کې لومړی (س) د وروستني (ش) د تأثیر له امله په (ش) سره تبدیل سوی دی او د (س) او (ش) تر منځ نور فونیمونه راغلی دی.

د مورفوفونیمیکی بدلون یو بل قسم ډیسیمیلیشن (dissimilation) نومیږي : کله کله په یو ترکیب (کلمه) کې یو آواز دوه ځایه (مکرر) واقع کیږي . که چیرې نوموړی آواز له نوموړو دوو ځایونو څخه په یوه ځای کې په یو بل آواز سره بدلون ومومي ودغې عملیې ته ډیسیمیلیشن وایي . لکه د نموځ او لموځ په کلمو کې د (ن) بدلون په (ل) سره .

د مورفوفونیمیکی بدلون یو بل قسم قلب (metathesis) نومیږي او هغه دادی چه د فونیمونو په ترتیب کې بدلون واقع سي لکه : څمکه ، مځکه - روځ ، ورځ - لوښت ، ولښت .

د فونیمونو زیاتوالی یا حذف هم د مورفوفونیمیکي بدلون بلل کیږي . مثلاً په انګریزي کې (s) د جمع مورفیم دی چه کله - کله د (z) په شکل څرګندیږي لکه په eggs ، roads او داسې نورو کلمو کې. مګر د dišiz په کلمه کې چه مفرد یې diš دی ، د (i) فونیم زیات راغلی دی. په پښتو کې ځیني خلک (دېرش) په (دېش) سره تلفظ کوي او کله کله - (ځلوېښت) په (ځلوېښ) سره اداکوي او په دې توګه له دېرش څخه (ر) او له ځلوېښت څخه (ت) حذفوي . دغه رنګه په انګریزي کې نې ږغه کانسونینټ چه د دوو واولونو په منځ کې واقع سي ډېرځله ږغن کیږي لکه betər چه په bedər سره تلفظ کوي . دغه رنګه ږغن کانسونینټ چه په پای کې راسي په ځینو ژبو کې کله کله نې ږغه کیږي لکه د جرمنی

tag (ورځ) چه په taK سره تلفظ کیږي . نوموړي او دغه ډول نور بدلونونه چه په مورفیم کي پښیږي تول مورفوفونیمیکي بدلونونه بلل کیږي.

دپښتو ژبي د مورفیمونو معلومولو او بېلولو لارې

ځرنګه چه د نړۍ ژبي د داخلي ساختمان او جوړښت له امله یوله بله توپیر لري ، نو د هغوی مورفیمونه هم په یوه بڼه ځان نه ښکاره کوي . په ځینو ژبوکي یو ډول او په ځینو نورو ژبو کي بل ډول مورفیمونه موجود دي . یوژب پوهان دپښتو ژبي د مورفیمونو د معلومولو په وخت کي باید له ډېر غور او احتیاط څخه کار واخلي څو چه د هغې ژبي د مورفیمونو شکلونه په صحیح ډول سره پیدا او معرفي کړي . د پښتو ژبي د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو په وخت کي باید دا لاندي ټکي په نظر کي ونیول شي :

مورفیم له سېلاب سره کومه رابطه نلري . یعني کله کله یو مورفیم څو سېلابه وي او ځیني وخت یو سېلاب څو مورفیمه لري . مګر داسي هم ډېر پېښیږي چه یو مورفیم یو سېلاب وي . مثلاً (کندهار = Kandahár) یو مورفیم دی چه درې سېلابه لري . (ځم = dzam) یو سېلاب دی چه دوه

مورفیمه (dz + am) لري. (لاس = lās) یو مورفیم دی او یو سیلاب لري.

د مورفیمونو او فونیمونو شمیر هم یو له بله څه رابطه نه سره لري.
د مثال په توګه د (رڼا = ruṇā) په کلمه کښې (رڼ = ruṇ) چه دري فونیمونه لري یو مورفیم دی او (آ = ā) چه یو فونیم دی یو مورفیم هم دی. نو یو مورفیم ممکن یوازې یو فونیم وي. یو فونیم کله کله د بېلو بېلو مورفیمونو په ډول - څرګېند ید لای سي. خو کله کله هماغه فونیم یوازې د یوه فونیم په حیث نه د مورفیم په ډول په ژبه کې پېښیږي. مثلاً د (نېکي = neki) او (ځي dzi) په کلمو کې (i) یو فونیم دی چه په نومړو دواړو کلمو کې د بېلو بېلو مورفیمونو په ډول راغلی دی. یعنی په لومړۍ کلمه کې یو ډول او په دوهمه کلمه کې بل ډول معنیٰ لري. مګر د (ځیر = dzir) په کلمه کې بیا هماغه فونیم معنیٰ نه لري او یوازې دیو فونیم په حیث راغلی دی نه د مورفیم په ډول.

کله کله محقق د ژبې د مورفیمونو د معلوملو په وخت کې له یو شمیر داسي مثالونو سره مخامخ کیږي چه په هغوی کې یو ډول صوتي واحد ونه او یو ډول معنا ګاني راغلي وي. نو محقق باید بېله غوراو کامې تحقیق څخه دا نتیجه وانخلي چه نومړي صوتي واحد ونه دیو ډول معنیٰ د موجود والي له امله او د هغوی دیو شي والي په وجه یو مورفیم وبولي. لکه چه ووالي په دې ټولو کلمو کې (کوړ = Kor، کوټه = Koṭá، کږدی = Kazdáy، کلا = Kolá، کالی = Kálay) د هستوګنې د ځای معنیٰ پرته ده، او په دې ټولو کلمو کې یو صوتي واحد (ک = K) راغلی دی

نو ځکه (ک = K) یو مورفیم دی چه د هستوګني د ځای معنی ورکوي. د غه سبب دی چه محقق هیڅ وخت له نیمګړي ډېټا ځخه مثبته نتیجه نه اخلي له نو موړو کلمو سره که داسي کلمې لکه (خونه = xúna، جونګړه = jongára، سار = sār ...) یو ځای کړو څرګند ه به سي چه (ک = K) د هستوګني د ځای معنی نه ورکوي او مورفیم نسي بلل کېدای.

که یو مطلب په دوو بېلو ژبو کي اداسي، ممکن د مورفیمو نو شمېر بې - تو پیر ولري. د مثال په توګه په پښتو وایي: زه کور ته ځم = za Kor ta dzam او په انګریزي وایي: ay go hom = I go home نو موړی مطلب په پښتو کي په پنځه مورفیمه (za + Kor + ta + dz + am) او په انګریزي کي په درېو مورفیمه (ay + go + hom) سره ادا سوی دی. نو که موږ وغواړو چه د انګریزي ژبي د نو موړي خبري مورفیمونه د پښتو د ترجمې له مخي معلوم کړو باید په دې فکر کي ونسو چه ځکه چه په پښتو کي نو موړې خبره پنځه مورفیمه لري نو په انګریزي کي هم باید پنځه مورفیمه ولري. بلکه زموږ تحقیق باید د حقایقو پر اساس بنا وي او ځکه چه د انګریزي د ژبي مورفیمونه معلوم وو نو د انګریزي ژبي خپل ساختمان باید په نظر کي ونیسو نه دا چه د پښتو ژبي د ساختمان په اساس د انګریزي ژبي ساختمان فرض کړو.

د یوې ژبي په مورفیمي تجزیه کي موږ باید ږیار وباسو چه د هغې ژبي - ساختمان په هغه ډېټا کي چه موږ یې په لاس کي لرو په داسي کوچنیو ټوټو سره تجزیه کړو چه نو موړې هره ټوټه یوازي یو مورفیم وي. او دا

تجزیه موږ د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کې کولای سو . که دا کار موږ په بریالیتوب سره سرته ورسوو نو ټول هغه مورفیمونه به چه په ډېټا کې موجود دي لاس ته راسي . د مثال په توګه په لاندې ډول د پشه یي ژبې د هغې لهجې دیوې لنډې ډېټا مورفیمي تجزیه کووچه د "نوږ دږې" په "پنجوقلعه کې خلک خبرې په کوي:

1. éloamắgošíŋše	دا زموږ کوږ دی.	4. élodār	دا غر.
2. éloamắbāgše	دا زموږ باغ دی.	5. búbaKắrgošíŋ	ډېر ښه کوږ.
3. amắgošíŋ	زموږ کوږ.	6. pašayibúbaKắrjábše	(پشه یي ډېره ښه ژبه ده)
7. élobaKắrbāgše	دا ښه باغ دی		

که د لومړۍ او دوهمې خبرې معناوې سره پرتله کړو د دواړو خبرو معناوې نور سره یوشی دي او یوازې په (کوږ) او (باغ) کې توپیر سره لري . د نورو خبرو په پشه یي شکلونو کې کوم توپیر چه راغلی دی هغه یوازې د gošíŋ او bāg په ټوټو کي دی . نو کوم معنی لرونکي او ګرامري ټوټې چه موږ د نورو دوو خبرو د مقایسې له مخې سره بېلولای سو یوه د gošíŋ او بله د bāg ټوټه ده چه لومړۍ ټوټه د (کوږ) او دوهمه ټوټه د (باغ) معنی ورکوي . په دریمه خبره کي یوه د gošíŋ ټوټه راغلې ده چه د مخه یې موږ معنی لاس ته راوستلې ده چه و (کوږ) ته وایي او د

نوموړي خبرې په معنی کې هم دغه مطلب موجود دی. د نوموړې خبرې
پاته برخه amá ده چه د دغې خبرې د معنی له مخې څرګندېږي چه د
(نوموړې) معنی ورکوي. که لومړۍ او څلورمه خبره سره پرتله کړو -
څرګنده به سي چه د نوموړو خبرو په معنی کې یوازې یو مطلب مکرر
راغلی دی چه هغه د (دا) مطلب دی او د نوموړو دوو خبرو په پشه یي شکلونو
کې هم یوازې یوه توته مکرره راغلې ده چه هغه د ɛ́lo توته ده. نو د
نوموړو دوو خبرو له پرتلې څخه دا څرګندېږي چه ɛ́lo او (دا) سره یو شی
دي او هر کله چه په څلورمه خبره کې موږ ته دا څرګنده سوه چه د ɛ́lo
توته د (دا) معنی لري نو دا هم باید ومنل سي چه په نوموړې خبره کې د
پشه یي خبرې پاته توته (dār) د نوموړې خبرې د پاته سوې معنی (غر)
سره یو شی ده. اوس بېرته ولومړۍ خبرې ته راځو. په لومړۍ خبره کې د
نورو توتو شکلونو معناوې لاس ته راغلې دي او یوازې د پشه یي په خوا
کې (še) او د پښتو ترجمې په خوا کې (دی) پاته دی چه طبعاً دا دواړه
سره یو شی دي. یعنی (še) د (دی) معنی ورکوي.

په پنځمه خبره کې gošiŋ موږ ته معلوم سو چه د
(کور) معنی ورکوي. په دې ډول پاته توته (búbakár) د (دېر-
-بنه) په معنی پاتېږي. که دغه توته په اوومه خبره کې وپلټو، څرګنده
به سي چه نوموړې توته یو واحد موړفیم نه دی. ځکه چه د هغې یوه
برخه (bakár) د (بنه) په معنی راغلې ده او بله برخه یې (bú) یو بل

مورفیم دی چه په څرګند ډول د (ډېر) معنی ورکوي. په شپږمه خبره کي نور تول مورفیمونه موږ ته معلوم دي او کوم شی چه پاته دی هغه د پشه‌یي په خواکي د jáb توته او د پښتو ترجمې په خواکي د (ژبه) مفهوم دی چه دا دواړه هم طبعاً باید یوشی وبلل سي. یعنی jáb د ژبي معنی لري
په پوره ډول موږ وکولای سوای چه تولي معنی
لرونکي توتې چې په نوموړي ډېټاکي راغلي دي د هغوی له معنا ګانو سره لاس ته راولو. د دغي لنډي ډېټاله څخه د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کي موږ دا هم څرګنده کړه چه نوموړي توتې واحد مورفیمونه دي.
د نوموړو مورفیمونو لست په لاندي ډول سره ترتیبولای سو :

élo	دا	dār	غر
amā́	زموږ	bú	ډېر
gošíŋ	کور	bakā́r	ښه
še	دئ	jáb	ژبه
bāg	باغ	pašayí	پشه‌یي

د یوې ژبي د مورفیمونو د معلومولو له پاره کافي مواد اوکره کتنه ضروري ده. ځکه چه په لږ وموادو کي ځیني وخت محقق د مورفیم حقیقي بڼه نسي پېژندلای. نو د پاره د دې چه ډېر کوچني معنی لرونکي صوتي واحد ونه

پخپل حقیقي شکل او بڼه سره پیدا کړای سي محقق باید هغوی په ډول ډول او بېلو بېلو خبرو کي تر غوږ لاندي و نیسي او د هغوی د صحیحي اندازې په باره کي خپل ځان ډاډه کړي . دا دی اوس د عبري ژبي د لاندني ډېټا د مورفیمي تجزیې په ترڅ کي پر دې مطلب باندي رڼا اچوو :

1.	šəmartíhū	ما دی وساته	5.	šəmarnúhā	موږ دا وساتله
2.	šəmartíhā	ما دا وساتله	6.	šəmarnúkā	موږ تاسي وساتلاست
3.	šəmartíkā	ما تاسي وساتلاست	7.	qətaltíhū	ما دی و واژه
4.	šəmarnúhū	موږ دی وساته	8.	qətalnúhū	موږ دی و واژه

په لومړۍ او دوهمه خبره کي د معنٰی توپیر یوازي په (دی) او (دا) کي راغلی دی . یعني د نوموړو دواړو خبرو معنٰی یو شی ده یوازي دومره فرق لري چه په لومړۍ خبره کي غایب مذکر او په دوهمه خبره کي غایب مؤنث یاد سوی دی . عبري خبري هم دواړه نو کټ مټ یو شی دي یوازي د لومړۍ خبري په پای کي ū او دوهم مثال په پای کي ā راغلی دی نو په سرسري نظر که سړی و ګوري ممکن دا نتیجه واخلي چه (ū) یو مورفیم دی چه د (دی) یعنی غایب مذکر او (ā) یو بل مورفیم دی چه د (دا) یعنی غایب مؤنث معنٰی ورکوي . خو که د دریمه خبره هم ورسره یوځای کړو څرګندیږي چه (šəmartí) په درو واړو خبرو کي مشترک

راغلي دي او کوم شي چه په دغو سرو خبرو کي توپير لري هغه د hū ، hā ، او Kā توري دي. ځکه چه د نومورو درو خبرو نوره معنی يو شی ده او يوازي په درو ضميرونو کي توپير سره لري. نو اوس بايد دا نتيجه څني واخلو چه نومورې درې توري درې مورفيمونه دي چه د نومورو درو ضميرونو له پاره راغلي دي يعني hū د (دی)، hā د (دا) او Kā د (تاسي) معنی ورکوي.

که څلرمه، پنځم او شپږمه خبره هم ور سره يو ځای کړو او له نومورو شپږو برخو څخه هغه مورفيمونه چه د مخه موږ معلوم کړل (hū ، hā ، او Kā) وباسو په پاتو برخو کي šamar په ټولو خبرو کي مشترک راغلی دی يوازي په کوم ځای کي چه د مفرد متکلم ضمير (زه) راغلی دی هلته (tī) او په کوم ځای کي چه د جمع متکلم ضمير (موږ) راغلی دی هلته (nū) ور سره يو ځای سوی دی. نو ځکه دا نتيجه اخلو چه (tī) يو مورفيم دی چه د مفرد متکلم (زه) معنی لري او (nū) يو مورفيم دی چه د جمع متکلم (موږ) معنی ور کوي.

که اوومه او اتمه خبره هم له نومورو خبرو سره يو ځای کړو، کومه ټوټه چه نا آشنا په نظر راځي هغه د (qatal) ټوټه ده. د نومورو دوو خبرو په معنی کي چه کوم شی موږ ته نوی په لاس راغلی دی هغه د (وواژه) مطلب دی. ځکه چه د دغه نوي مطلب له پاره يوه نوې ټوټه (qatal) په لاس کي ړو نو دا نتيجه اخيستلای سو چه (qatal) يوه

توته ده چه د (وواژه) معنی ورکوي .

که تولي خبري له سره تر پا یه وګورو ، بېله (وسانه) څخه نور د تولو معنا وو له پاره مو ، مورفیمونه یا معنی لرونکي توتې پیدا کړي دي ، او د شبو په هغه موادو کي چه مونږ تر څېړني لاندي نیولي دي یوه توته (šəmar) پاته ده . څکه چه په یوه خواکي د (وسانه) مطلب او په بله خوا کي د (šəmar) توته لرو نو څرګندېږي چه (šəmar) یوه معنی لرونکې توته ده چه د (وسانه) معنی ورکوي . بل دا چه که لومړۍ او څلرمه خبره له اوومي او اتمي خبري سره مقایسه کړو څرګنده به سي چه په نوموړو خبروکي په کوم ځای کي چه (وسانه) راغلی دی هلته د (šəmar) او په کوم ځای کي چه (وواژه) راغلی دی هلته د (qətal) توته راغلې ده چه دا هم پردې باندي دلالت کوي چه د (šəmar) توته د (وسانه) په معنی سره پېښېږي . د نوموړو خبرو د مورفیمو نولست په لاندي ډول سره ترتیبولای سو:

hā — ها	šəmar — وسانه
Kā — تاسي(1)	tī — زه
nū — مونږ	hū — دی
qətal — وواژه	

(1) : تاسي د احترام له پاره راغلی دی . اصلاً Kā د مفرد مخاطب له پاره راځي .

د يوې ژبې د مورفيمونو د معلومولو په وخت کې بايد د مورفيمونو الومورفونه هم په نظر کې ونيسو، او که کوم مورفيم بېل بېل الومورفونه ولري هغوی هم بايد معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځايونه وښيو. دا دی اوس به د مثال په توګه په لاندې ډول د (زپوتيک zapotec) د ژبې د يوې لنډې ډېټا مورفيمي تجزيه وکړو او وبه ګورو که څينو مورفيمونو الومورفونه درلودل هغه به هم معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځايونه به وښيو. د زپوتيک ژبه په مکسيکو کې ويله کيږي.

1.	rekabiza?	زه جواب ورکوم (استمراری حال)	8.	duwaza?	زه ژوند کوم
2.	rudibiciza?	زه وچوم »	9.	ru?naza?	زه غوږ نيسم (استمراری حال)
3.	rugalaza?	زه اورلګوم »	10.	Ki	پرېښول
4.	riKiaza?	زه کښېنم »	11.	ra?aza?	زه خورم (استمراری حال)
5.	eKabi	جواب ورکول	12.	udibici	وچول
6.	riduwaza?	زه ژوند کوم (استمراری حال)	13.	duwa	ژوند کول
7.	riKuwaza?	زه ساتم »	14.	ritaza?	زه اخلم (استمراری حال)
			15.	riKiza?	زه مينځم (استمراری حال)

نو موږ ګورو چې که سرتر پايه پورې په ټوله نظر سره وګورو، دری ډوله مورفيمونه يکښې راغلي دي: تنه، واحد متکلم، ضمير او استمراری حال.

په (1، 2، 3، 4، 6، 7، 9، 11، 14 او 15) مادوکي د مورفيمونو نوموړي د ړې
سره دولونه راغلي دي . په (5، 10، 12 او 13) مادوکي يوازې تنې او په اتم
ماده کي تنه او د واحد متکلم ضمير راغلی دی. که (6، 7 او 13) مادې سره پرتله
کړو ښکاره به شی چه (duwa) تنه ، (za²) واحد متکلم ضمير او (ri)
استمراري حال ښيي . دغه رنګه په ټولو هغو موادوکي چه (زه) راغلی دی ـ
هلته (za²) هم راغلی دی . له دې څخه ښکارېږي چه (za²) د (زه) په
معنی دی. که دوهم او دوولسم ماده سره پرتله کړو ښکاره به سی چه
(udibici) تنه ده چه د (ویچولو) معنی لري ، (za²) د (زه) معنی ورکوي
او کوم صوتي واحد چه د استمراری حال معنی لري هغه د (ri) صوتي
واحد دی . ځکه چه (ri) او (ri) دواړه د استمراري حال معنی ورکوي
نو ښکاره ده چه نوموړي دواړه صوتي واحدونه د يوه مورفيم الومورفونه
دي . د دې دپاره چه په ښه توګه ښکاره سي چه نوموړي صوتي واحدونه
الومورفونه دي نو بنايي چه د هغوی مشخص استعمال هم پيدا کړو . په
نوموړو موادوکي که په غور سره وکوړو ښکاره به سي چه (ri) تل
تر کانسونينټ او (ri) تل تر واول د مخه راځي او يو د بل پر ځای بانديي
هيڅکله نه واقع کيږي . نو ځکه موږ دا دواړه صوتي واحدونه د يوه مورفيم
الومورفونه بولو . هغه مورفيمونه چه په نوموړې ډېټا کي راغلي
دي په لاندې ډول سره ښوولای سو :

1.	r ~ ri [1]	استمراري حال	7.	duwa	ژوندکول
2.	za$^?$	زه	8.	Kuwa	ساتل
3.	eKabi	جواب ورکول	9.	u$^?$na	غوښتل
4.	udibici	وچول	10.	Ki	پرېوتل
5.	ugala	اورلګول	11.	a$^?$a	تلل
6.	Kia	کښېنل	12.	$^?$a	اخیستل

کله کله د مورفیمونو د الومورفونو د استعمال مشخص ځایونه د هغه محیط له مخې چې نوموړي الومورفونه پکښې واقع سوي وي نه څرګندېږي. په داسې حال کې بنایي چې ټول هغه ځایونه و ښوول سي چې نوموړي مغایر شکلونه پکښې واقع کېږي. د مثال په توګه د مکسیکو د یوې بلې ژبې چې هیواوې (Huave) نومېږي د دې لاندې ډېټا مورفیمي تجزیه کوو:

1. andiomáac موږ حیله کوو	2. ačiatíac موږ خیږو
3. imboláac موږ بایږو	4. ahiráac موږ لرو
5. ačičíac موږ ځبېښو	6. ahačiác موږ ورکوو

(۱) د غه د ول علامه (~) د یوه مورفیم د الومورفونو د ښوولو په غرض د نوموړي مورفیم د الومورفونو تر منځ راځي (د دغه مبحث پای وګورئ).

7. andoKóoc	موږ کبان نیسو	8. ianáac	موږ ځنی راځو
9. acohóoc	موږ لوبې کوو	10. uwíac	موږ پوړ اخلو
11. aKoočíac	موږ پړ یکوو	12. auwáac	موږ وځو
13. andoK	کبان نیول	14. anǰialáac (په میچن یا دږی نوښ)	موږ میده کوو
15. ašomáac	موږ پیدا کوو		

نوټ: پرته له دیارلسمې مادې څخه چه یو موږ فیم دی، په نورو ټولو څېړ و کې دوه دوه موږ فیمونه راغلي دي.

که په نوموړې د ېټاکې په غوږ سره وګورو په هره ماده کې یو متکلم ضمیر او یو فعل راغلی دی. که د یمه او دوولسمه ماده سره مقایسه کړو، څرګنده به سي چه په دواړو کې یو مشترک صوتي واحد (áac) راغلی دی او د نوموړو مادو په ترجمه کې موږ یو مشترک مطلب (موږ) لرو. نو ځکه د دغې د ېټاله مخې نوموړی مشترک صوتي واحد (áac) د (موږ) معنی ورکوي. او که په نورو هغو ځایو کې چه نوموړی صوتي واحد راغلی دی وګورو وهم دغه نتیجه واثبات ته رسیږي. یعنې هر ځای چه (áac) راغلی دی په پښتو ترجمه کې (موږ) راغلی دی. په شپږمه او لسمه ماده کې یو بل صوتي واحد (íac) مشترک واقع سوی دی چه د دغو مادو په ترجمه کې یو مشترک مطلب (موږ) راغلی دی. نوموړی صوتي واحد هم د (موږ) په معنی سره بېلولای سو. دغه رنګه که اوومه او دیارلسمه ماده سره

پرتله کړو څرګنده به سي چه (óoc) هم د (موږ) معنی ورکوی. نو په نوموړې ژبې کې دړې صوتي واحدونه د لاحقې په توګه د (موږ) له پاره راغلي دي چه دړې سره د يوه مورفيم الومورفونه بلل کیږي. د مخه موږ ته ويل سوي وه چه پرته له دیارلسمې مادې څخه په هره ماده کې دوه مورفيمونه راغلي دي. ځکه چه په نوموړې هره ماده کې د جمع متکلم د مورفيم الومورف راغلی دی نو د هرې مادې پاته برخه له هغه فعل سره مساوي ده چه و موږ ته د هغې مادې په ترجمه کې راکړه سوی دی. د نوموړي ژبې مورفيمونه په لاندې ډول سره بېلولای سو :

1.	-áac ~ -íac ~ -óoc	موږ	2.	andiom	هیله کول
3.	imbol	بېرېدل	4.	ahir	دړلودل
5.	ačič	ځېښل	6.	ahač	ورکول
7.	andok	کبان نیول	8.	ian	راتګ
9.	acoh	لوبه کول	10.	uw	پوړول
11.	akooč	پرېکول	12.	auw	وتل
13.	anǰial	میده کول	14.	ašom	پیداکول
15.	ačiat	خیرل			

د جمع متکلم د مورفيم د الومورفونو د استعمال مشخص ځایونه د نوموړي ژبې له مخې نه معلومیږي. نو ځکه د دې د پاره چه د هغوی د استعمال

مشخص ځالونه وښوول شي يوازنى لار داده چه د هر الوموړف سره

د ټولو هغو شکلونولست واخيستل شي چه له هغه الوموړف سره واقع کيږي.

دالستونه په لاندي ډول سره ترتيبولاى شو :

_ áac :		_ íac :		_ óoc :	
andiom_	هيله کول	ačiat_	خيرل	andoK_	کيانيول
imbol_	بېرول	ačič_	ځبېښل	acoh_	لوېدکول
ahir_	دړلوول	ahač_	ورکول		
ian_	راتگ	uw_	پوروول		
auw_	وتل	akooč_	پرې‌کول		
anǰial_	ميده کول				
ašom_	پيداکول				

خو په داسي مواقعوکي د ډپاره ددې چه زمونږ په کار کي

اسانتيا پيښه شي ، ډېره ښه لار داده چه لومړى له iac_ او ooc_ سره

د هغو شکلونولست ترتيب کړو چه له نوموړو دووالوموړفونوسره واقع کيږي

او وروسته وواياو چه نور ټول شکلونه له aac_ سره واقع کيږي. دلته

مطلب صرف دادى چه په دغه ډول لستونوکي سرى ودې ته نه مجبوريږي

چه ټول شکلونه وليکي او په دې لحاظ يوه اقتصادي لار ده.

ددې دپاره چه د مورفيمونو رابطه يوله بله سره وښوولو سي نو په پورتني مورفيمي تجزيه کي دځينو مورفيمونو سره درابطي وړه ليکه (–) راغلې ده . هغه شکل چه همېشه دکوم ترکيب په سرکي راځي ، نو موږ يې وړه ليکه ترهغه شکل وروسته ايښوولې کېږي . هغه شکل چه همېشه دکوم ترکيب په پای کي واقع کېږي نو موږ يې ليکه ترهغه شکل دمخه راځي . که وغواړو چه دکوم مورفيم بېل بېل الومورفونه وښيو نو بايد دنوموړو الومورفونو ترمنځ يوه کږه وږه ليکه کښېږدو .

لهجوي اطلس

هر کله چه دوه کسه په يوه ژبه خبري سره کوي که سړی په ډېر غور ورته غوږ ونيسي ، ددوی په خبرو کي توپير موجود وي . او هماغه يوه موضوع يو سړی په يو ډول او بل سړی په بل ډول کلمو کي اداکوي . ممکن يو سړی په خپلو خبرو کي داسي کلمې استعمال کړي چه دهغه بل سړي دکلمو په پانګه کي نوي ، يا يې زده وي خو دهغوی داستعمالولو سره عادت ونلري . دغه ډول ديوې کورنۍ لهجه وبلې کورنۍ ته څه ناڅه توپير لري . په يوه ټولنه کي بېل بېل اجتماعي ګروپونه لکه خواران

او بډاېان، مړيان او خپلواک وګړي، تعليم يافته او بې تعليمه خلک په خپل منځ کې د لهجې اختلاف لري. تر دې چه ځينې وخت داسې پېښېږي چه د يوه اجتماعي ګروپ غړي د بل اجتماعي ګروپ غړي په خبره که څه هم د واړه د يوې ژبې ويونکي وي خو د لهجې د توپير په وجه سم نه پوهېږي. د نر او ښځې لهجه هم توپير سره لري. د زلميانو او زړو په وينا وو کې هم ځينې وخت توپير ليدل کېږي. مثلاً د افريقا په ډېرو ټبرو کې زلميان له اکثرو هغو مذهبي اصطلاح ګانو سره چه د دوی پلرونه او ميندې په پوهېږي آشنايي نلري. دا توپير په هغو ځايونو کې ډېر ليدل کېږي چه زوړ کلچر په چټکتيا سره د بدلون په حالت کې وي. هغه خلک چه هر وخت په نږدې تماس کې وي يا په يوه کلي يا يوه ښار کې ژوند کوي او په همغه يوه اجتماعي يا اقتصادي ډله پورې اړه لري ژبه تقريباً په يوه ډول سره استعمالوي. مګر هغه کسان چه په ندرت سره يا لې ښې موقع نوې مينده لې چه يوله بله سره په تماس کې سي او خبرې اترې سره وکړي، په خبرو کې يې زيات توپير ليدل کېږي. د مثال په توګه د برتانيې علمي انګريزي ژبه په لندن او مانچسټر کې ډېر ورته والی سره لري. خو د نورو ښارونو په شاوخوا کې محلي لهجې يوله بله ډېر توپير سره لري. د جغرافيايي موقعيت پر اساس ممکن د يوې ژبې ويونکي په خپلو خبرو او وينا وو کې ځرګند اختلافونه او توپيرونه ولري. دا توپيرونه په عمومي ډول په آوازونو، شکلونو، د شکلونو په ترتيب، کلمو او معنی ګانو کې ليدل کېږي. د مثال په توګه د کندهار د لهجې د (ښ) او (ږ) آوازونه د ننګرهار او په

ځینونورو لهجو کې په (ګ) او (خ) سره اداکیږي . په کندهار کې و (چوپان) ته (شپون) او (موټروان) ته (موټروان) وایي ؛ مګر په ځینونورو لهجو کې نوموړې کلمې په (شپین) او (مېټریان) سره تلفظ کیږي .

یوه ورځ له کندهار څخه کابل ته په موټر کې تلم . موټروان او کلینر دواړه ډیکتیا وو . پرلاره کې د موټر په ماشین کې څه خرابي پېښه سوه . کلینر ورکښته سو پرماشین یې کار شروع کړ . موټروان په سیټ کې ناست وُ او وکلینر ته یې ورږغ کړل : "چکیش کیږده چکي روخله" که موټروان د کندهار په پښتو خبري کولای نو به یې ورته ویلي وای : "چکُش کښېږده چاکو را واخله" .

په ځینو لهجو کې وایي (سړی دئ = saray day) او په ځینو لهجو کې وایي (سړی دی = saray day) مګر په ځینو لهجو کې وایي (سړی ده = saray da) . په کندهار کې (ګوګرد) ته (اورلګیت یا - اولګیت) وایي ، او (ګرګ) ته (شرمښ) وایي ، او (ډنګر) د لاغر په معنی استعمالوي مګر په ځینو نورو لهجو کې (ګوګرد) ته (کوګړ) او (ګرګ) ته (لېوه) وایي او (ډنګر) د (غوایي) په معنی استعمالوي .

که موږ وغواړو چه دلویې ژبي بېلي بېلي لهجې او د هغوی توپیر و نه په صحیح ډول سره وښوولای سو ، نو دهري لهجې په باره کې د ژبپوهنې له اصولو سره سم بولړ تحقیقات کوو ؛ او دهغه موادو چه د هغوی په واسطه موږ د نوموړي ژبي بېلی بېلی لهجې او دهغوی توپیرونه

وښوولای سو د ژبپوهنې د علمي اساساتو له مخې راغونډ وو. دغه مواد چه راټول سول او د خپرولو له پاره آماده سول مونږ کولای سو چه په بېلو طریقو سره هغه نشر کړو: یوه طریقه دا ده چه د یوه کاغذ پر مخ باندې د هر جواب ورکوونکي (informant) خبرې په بېلو بېلو عمودي ستونونو کې په داسې ډول سره راولو چه د ټولو جواب ورکوونکو هغه جوابونه چه د یوې موضوع په باره کې یې ورکړي دي څنګ پر څنګ پر یوه افقي لیکه باندې واقع سي، خو په دې توګه مونږ وکولای سو چه نوموړي جوابونه یو له بله سره پرتله کړو. بله طریقه دا ده چه نوموړي جوابونه د نقشو په توګه په داسې ډول سره وښیو چه په هغه کې د هر جواب ورکوونکي جواب د هغه د جواب ورکوونکي د هستوګنې په ځای کې واقع سي. دغه دوهمه طریقه یوه غوره طریقه ده. ځکه چه د دغسې نقشو یوه مجموعه مونږ ته موقع راکوي چه د یوې ژبې د بېلو بېلو عناصرو د استعمال مشخص ځایونه په نوموړو نقشو کې د مقایسه کولو په ترڅ کې پیدا او مقایسه یې کړو او په یوه نظر سره په اسانه توګه له نوموړو نقشو څخه خپل مطلب لاس ته راولو. د دغسې نقشو مجموعه چه په هغو کې د یوې ژبې د بېلو بېلو لهجو دغسې او داسې نور توپیرونه ښوول سوي وي د ژبپوهنې په اصطلاح لهجوي اطلس (dialect atlas) بلل کیږي.

کوم سړی چه د ژبې تحقیق کوي او هغه ته محقق (Field worker) وایي. جیلیرون (Gillieron) چه د سویس

یو ډېر نامتو ژبپوهاند دی وايي چه محقق باید یو سړی وي . یعني د یوې ژبې ټولې لهجې ښايي چه د یوه سړي په واسطه ثبتې سي . مګر جود (Jud) او جې برګ (Jaberg) چه د واړه د ده شاګردان وو د ایټالیې او سویس د ژبپوهنې او نژادپوهنې (Ethnology) داطلس په ترتیبولو کې یې له دې تنوګخه کار اخیستی دی .

محقق ښايي چه د لهجې په محل کې کار وکړي او د جواب ورکوونکي جوابونه په خپله باید ولیکي . ډېټا (هغه مواد چه د ژبې د لهجو د تحقیق له پاره راغونډېږي) ښايي چه د خبرو د عادي سرعت له مخې ثبت سي چه طبیعي وي نه د ورو او غیر طبیعي خبرو په موقع کې . د خبرو په ثبتولو کې به ډېر تسلوار نکوي . یعني هرکله چه محقق ډاډه سي چه آوازونه یې په صحیح ډول سره اورېدلي دي نو وروسته دې د هغوی په ثبتولو کې اقدام وکړي . محقق باید له جواب ورکوونکي څخه دا غوښتنه ونکړي چه یو توری تر درې یا څلور واره زیات تکرار کړي . بلکه اکثره محققین ولو مړي تلفظ ته اهمیت ورکوي او که کومه اشتباه ورته پېښه سي هغه په نورو مشابهو خبرو کې رفع کوي . محقق باید دا کوښښ ونکړي چه د ژبې ټول مواد هر و - مرو تر عمومي قواعدو لاندې راولي . ځکه چه په یوه ژبه کې بې قاعده او غیر منظم شیان د ژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي او د باقاعده شیانو په څېر اهمیت لري . نو ددې له امله هرڅه باید کټ مټ په هغه ډول سره ثبت سي چه په ژبه کې موجود وي او هیڅ شی له ثبتولو څخه باید سترګې پټې نسي . خوځونه او فشارونه په

اکثرو ژبو کې د کلمو او جملو و معنٰی ته تغییر ورکوي. لکه د (غوټه، پرته، کېښېنستم) په کلمو کې که پر لومړي سېلابونو باندې خج واقع سي یوه معنٰی ورکوي، او که د پاى پر سېلابونو باندې خج راسي بله معنٰی ورکوي. دغه رنګه د (زه په پوهنځي کې له ده سره ګرامر وایم) په جمله کې پر څلورو و برخو باندې موږ فشار راوستلای سو. پر هره برخه چه فشار راولو د جملې معنٰی څه توپیر پیدا کوي. یعنې که پر (زه) باندې فشار راولو دا معنٰی ورکوي چه بېله ما څخه بل څوک له ده سره په پوهنځي کې ګرامر نه وایي یا ممکن دا معنٰی ورکړي چه بېله ما څخه دې بل څوک له ده سره په پوهنځي کې ګرامر نه وایي. که پر (پوهنځي) باندې فشار راولو دا معنٰی ورکوي چه زه له ده سره په پوهنځي کې ګرامر وایم او بل ځاى یې نه ورسره وایم. که پر (ده) باندې فشار راولو دا معنٰی ورکوي چه له بل چا سره زه په پوهنځي کې ګرامر نه وایم بلکه یوازې له ده سره یې وایم. او که پر (ګرامر) باندې فشار راسي بیا دا مطلب ځنې اخیستل کېږي چه بېله ګرامر څخه کوم بل مضمون له ده سره په پوهنځي کې نه وایم. نو ځکه د تحقیق په وخت کې محقق بنایي چه د ژبې خجونه او فشارونه هم ثبت کړي څو په دې برخه کې هم د یوې ژبې د لهجو توپیر او ورته والى څرګند سي.

په هغه سیمه کې چه محقق د ژبې د لهجو تحقیق کوي لومړى باید د نوموړې سیمې یوه جغرافیایي سروې وکړي څو په دې توګه څه عمومي (و ابتدائي) معلومات د هغو بېلو بېلو سیمو په باره کې لاس ته راولي

چه په ژبه کي د ژبي د استعمال تو پیرونه موجود وي . وروسته تر هغه محقق باید دوه کارونه وکړي : یو دا چه د هغو جغرافیایي سیمو لست ترتیب کړي چه په هغو کي د ژبي هغه عناصر چه یو له بله توپیر سره لري وروسته په غوږ سره وکتل سي . بل دا چه د هغو عناصرو لست ترتیب کړي چه په نومورو سیمو کي باید د هغوی تحقیق وسي . دغه دوهم لست چه دیولړ پوښتنو څخه مرکب دی دیوه پوښتنلیک (questionnaire) شکل غوره کوي . هغه پوښتني چه دیوه پوښتنلیک په توګه ترتیبیږي بنایي چه یو له بله سره رابطه ولري . یعني که له جواب ورکوونکي څخه لومړی دا پوښتنه وکړو چه تاسي و پلار ته څه وایاست، دوهمه پوښتنه مو باید دا وي چه تاسي مور ته څه وایاست او وروسته پسی د خور، ورور ، ورارو او داسي نورو پوښتني وکړو او هرګوری وموضوع ته بنایي چه تغییر ورنکړو .

لومړي لست ته چه ترتیب سول بیا نو محقق په نومورو سیمو کي سفر کوي او په هره هغه سیمه کي چه د ده د مخه د تحقیق کولو پاره ټاکلي ده توقف کوي . په هغه ځای کي مناسب جواب ورکوونکي (informants) پیدا کوي او د هر جواب ورکوونکي څخه یو پوښتنلیک تهیه کوي . په عمومي ډول په یوه سیمه کي دوه جواب ورکوونکي انتخابیږي او نوموړي خلک بنایي چه داسي کسان وي چه له کوچنیوالي څخه په هغه ځای کي لوی سوي وي او هغه مواد چه محقق یې په دغه سیمه کي راغونډوي د نوموړي ټولي سیمي د خلکو د ژبي نمایندګي وکړي . محقق باید د نوموړو موادو د راغونډولو

ښته وليکي . د جواب ورکوونکي په انتخابولو کي د محقق ډېر غور لازم دی. کوم څوک چه پوښتنه ځني کيږي د هغه نوم، د هستوګني ځای، د هستوګني د ځای بدلون، په نورو ژبو کي د ده معلومات، سن او داسي نور معلومات چه د ژبي په بدلون کي برخه لري بايد وليکل سي . د جواب ورکوونکي عمر بايد تر شپاړسو کالو زيات وي . ځکه چه بېله جزوي استثنا آتو څخه هغه څوک چه عمر يې تر شپاړسو کالو لږ وي په ژبه کي پوره تجربه او معلومات نلري . په عمومي ډول نر ته د جواب ورکوونکي په حيث تر ښځي ترجيح ورکوله کيږي . ځکه چه نر نسبت و ښځي ته په ټولنه کي په عمومي ډول له خلکو سره ډېر تماس لري . د جواب ورکوونکي فکري ذکاوت د ژبي په تحقيق کي ډېر اهميت لري ؛ او هر څومره چه په ژبه کي ډېر معلومات ولري هغومره ګټوره نتيجه ولاس ته راځي . د جواب ورکوونکي خوله او غاښونه بايد نواقص ونلري . ځکه چه که يې غاښونه وتلي وي يا يې مثلاً ژبه کوم عيب ولري ، ممکن د ژبي آوازونه په صحيح ډول سره ادا نکړای سي . که يو محقق وغواړي چه صحيح مواد او سم ډېټالاس ته راولي نو ښايي چه د جواب ورکوونکي ټوله اوضاع او خواص مطالعه کړي او د هغه په خوی او بوی ځان پوه کړي . ځکه صحيح او د اړ ور جوابونه هغه وخت محقق له جواب ورکوونکي څخه اخيستلای سي چه دوی يو له بله سره ښه سره وپېژني او يو د بل په خوی او بوی سره بلد سي. محقق بايد په دې عقيده وي چه جواب ورکوونکی همېشه صحيح جوابونه ورکوي . نو ځکه دی بايد له جواب ورکوونکي سره مباحثه ونکړي . که څه هم

کله کله جواب ورکوونکی ممکن غلط جواب ورکړي خو محقق باید دلیلونه ورسره ونه وایي. ځکه تجربې ثابته کړې ده چه له جواب ورکوونکی سره دلیلونه ویل ګټه نلري او محقق کولای سي چه داسي مشکلات د خپلي ډېرتیا په نورو محتویاتو کي حل کړي. محقق باید د جواب ورکوونکي په مرسته او سوونه خپل تلفظ صحیح کړي. کوم آواز یا کومه کلمه یا خبره چه محقق د هغه په تلفظ کي اشتباه ولري په جواب ورکوونکي پسی دې څو واره تکرار کړي څو صحیح تلفظ یې زده کړي او جواب ورکوونکی هم د هغه د صحت تصدیق وکړي. له جواب ورکوونکي څخه بنایي چه دژبې په باره کي علمي پوښتني ونسي مثلاً دا باید ځني ونه پوښتل سي چه ولی د (ما احمد ولید) پرځای (زه احمد ولید) یا د (زه احمد وینم) پرځای (ما احمد وینم) نسو ویلای. د داسي پوښتنو جوابونه باید وروسته تر هغه چه مواد راغونډ سول او ډېرتیا ترتیب سوه له ډېرتیا څخه واخیستل سي. د تحقیق په وخت کي دې د جواب ورکوونکي لیاقت او ذکاوت وستایل سی. له جواب ورکوونکي سره ډېر صمیمانه او دوستانه وضعیت کول د محقق د بریالیتوب سبب ګرځي. په یوه وخت کي باید ډېر کار ونسي. په عمومی ډول محقق باید په یوه وخت کي تر (۴۵) دقیقې زیات کار ونکړي. یعنی وروسته تر هرو (۴۵) دقیقو باید تفریح وسي. که محقق په ورځ کي درې واره له جواب ورکوونکي سره پنځه څلویښت دقیقې کار وکړي او نور وخت د نوموړو موادو په مطالعه او د ځینو ریښو او پیوندونو (affixes) په یادولو سره

تېر کړي ممکن یوه سمه او د پام وړ ډېټا راغونډه او ترتیب کړي. خو د محقق له پاره لازمه ده چه د تحقیق په وخت کي د ژبي ځیني اساسي مواد لکه د کلمو ریښې، ځیني لاحقې، سابقې او دهغې ژبي داسي نور عناصر زده کړي.

هر کله چه ټول مواد په نوموړي ترتیب سره راغونډ سول نو وروسته نقشې ترتیبېږي چه په هغه کي د هغو عناصر و استعمال په بېلو بېلو سیمو کي وښوول سي چه د مخه په پوښتنلیک کي ترتیب سوي دي.

توماس او ایلن د امریکا د ښېوهني نامتو پوهان دي چه د لهجوي اطلس د موادو د راغونډولو په برخه کي یې نسبتاً نوي طریقې استعمال کړي دي. چارلس ک. توماس (Charles K.Thomas) د ژبې هغه عناصر چه دی یې د لهجود معرفي کولو له پاره ضروري بولي په جواب ورکوونکي باندي یې لولي او د ټېپ ریکاډر په ذریعه یې ټېپوي. په دې طریقه کي دده ګټه داده چه دی وایوه داسي چا ته اړتیا نلري چه په فونیتیکس کي د ډېري پوهي خاوندوي او نه دی ودې ته ضرورت پیدا کوي چه مجادله وکړي چه څه ډول سیمبولونه او علامې د څه ډول آواز ونوله پاره باید استعمال سي. که چېرې د ټېپ څخه کار وانه خیستل سي نو د ژبي مواد د تحقیق په وخت کي په ډېر دقیق ډول سره ثبتول غواړي او دا کار هغه څوک کولای سي چه په فونیتیکس کي کافي معلومات او پوره مهارت ولري، څو د ژبي د لهجو ټول آوازونه د هغو فونیتیکي علامو او سیمبولونو

سره سم ولیکي چه ورته تاکل سوي دي . دغه رنگه تو ماس په نوموړې طریقه سره د ډېر و خلکو د خبرو نمونې په لږ وخت کي ثبتولای سي . بر سېره پر دې د ټېپولو په واسطه د ډېرداسي فونولوجیکي خواص څرګندېږي چه حتی یوه ډېره دقیقه فونوتیکي الفبا او سیمبولونه یې هم نسي څرګند ولای . د دې طریقې یوه بله ګټه دا ده چه د عروضي خواصو (suprasegmental characteristics) یا په بل عبارت د ژبي په معنٰی کي د خجونو او فشارونو د اهمیت په باره کي هم صحیح معلومات لاس ته راتلای سي .

هیرلډ ب . ایلن (Harold B. Allen) له یوې بلي طریقې څخه کار اخلي او هغه دا ده چه لومړی د جواب ورکوونکي څخه خواهش کوي چه داسي شیان لکه د هفتې ، د ورځو یا د میاشتو نومونه وښیي او وروسته بیا ځیني جملې ور کوي چه خالي ځایونه ولري او هغه ډک کړي . لکه په دې جمله کي : (د دوی ... ډېری شیدې کوي) چه جواب ورکوونکی په نوموړي خالي ځای کي هغه کلمه راوړي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي . خو دا هم ممکنه ده چه جواب ورکوونکی د (غوا) د کلمې پر ځای د (کامبنې) کلمه راوړي . نو د دې د پاره چه د جواب ورکوونکي څخه هغه کلمه لاس ته راولي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي داسي جملې چه د نوموړې جملې سره ورته والی ولري څو ځله تکراروي څو چه جواب ورکوونکی ودې ته مجبور سي چه په خالي ځای کي د (غوا) کلمه استعمال کړي . مثلاً داسي جملې لکه (د دوی ... لنګه سوه او ګیلګی یې راوړ) یا لکه (غوبې دیوې او ... د

شيد وله پاره روزل کيږي) او داسې نور ... ټول پوښتنليک په همدې ترتيب جواب ورکوونکي لولي او د جملو خالي ځايونه ډکوي او په همغه وخت کې د جواب ورکوونکي جوابونه ثبتيږي. د ژبې عروضي خواص د ځينو نورو هغو مخصوصو موادو څخه لاس ته راولي چه له جواب ورکوونکي څخه يې ثبت کړي وي.

د لهجوي اطلس اصطلاحات

په لهجوي اطلس کې د ژبپوهنې علما ځينې اصطلاحات راوړي چه د لته يې بايد په لنډ ډول سره ياد ونه وسي. په دې جمله کې آيسوګلاس (isogloss) يوه ډېره مهمه اصطلاح ده چه ډېره استعماليږي. د لهجوي اطلس په ترتيبولو کې ډېر مهم کار دادی چه د ژبې د مختلفو عناصرو د استعمال توپير چه په بېلو بېلو سيمو کې موجود وي ـ وښو ول سي او د هغوی وېشونه او سرحدونه وټاکل سي. هغه سرحدي ليکه چه د ژبې د يوه عنصر د استعمال توپير په مختلفو سيمو کې وښيي آيسوګلاس بلل کيږي. ځينې آيسوګلاسونه نسبت وځينو نورو آيسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کيږي. مثلاً کوم آيسوګلاس چه دوې لويې سيمې سره بېلوي نسبت و هغو آيسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کيږي چه ترکليو او وړو وړو سيمو

په غیر منظم ډول سره تیریږي. د ژبې کوم عنصر چه په یوه محل و دا سیمه کې استعمالیږي او دغه سیمه د یوه آیسوګلاس په واسطه احاطه سوې وي وهغې سیمې ته مرکزي سیمه (focal area) وایي. د ژبې ځیني هغه عناصر چه د استعمال توپیر لري ممکن په پراګنده ډول سره تیت سوي وي نو ځکه آیسوګلاسونه هم د دغسي عناصرو د استعمال د ځایونو د ښوولو په غرض یو په بل سره نه تللي او ګډ وډ سره واقع سوي وي. داسي سیمې چه د غسي آیسوګلاسونه پکښي راغلي وي ګریډیډ ایریا (graded areas) یې بولي. کله کله یو زیات شمیر-آیسوګلاسونه په یوه ځای کې سره واقع سوي وي او تقریباً پر یوه خوا باندې تللي وي. هغه سیمه چه د آیسوګلاسونو د دغسي بنډلونو په واسطه سره بېله سوي وي لهجوي سیمه (dialect area) یې بولي او دغسي آیسوګلاسونه چه د بېلو سیمو په منځ کې یې یو پلن سرحد تشکیل کړی وي نسبت و یوه آیسوګلاس یا هغو آیسو-ګلاسونو ته چه شمیر یې لږ وي د ژبې د پر تغییر ونه او بدلونونه ښیي او ممکن کله کله د دغسي سیمې پر لهجه باندې یو بېل نوم کښېښول سي.

لومړۍ پوښتنه چه د لهجوي جغرافیې پوهان باید و هغه ته جواب ورکړي دا ده چه آیا دغه آیسوګلاسونه یا آیسوګلاس همیشه ځای پر ځای ولاړ وي او که په حرکت کې وي، او که حرکت کوي نو پر کومه خوا باندې روان وي؟ یو آیسوګلاس یا د آیسوګلاسونو یو بنډل چه د کوم داسي سد له څنګه سره تېر سوی وي چه د خلکو په منځ کې یې رابطه او تګ راتګ قطع کړی وي په عمومي ډول د توقف په حالت کې وي. د ژبې د کوم عنصر یا عناصرو استعمال له مرکز څخه له

سري ښخه ترسري پوري اوله کلي ښخه ترکلي پوري خپريږي اوتر هغه وخته پورې په حرکت کي وي څوچه دکوم مانع سره مخامخ سي او ودريږي. دا مانع ممکن طبيعي وي لکه کوم غر یا کوم لوی سيند یا ممکن سياسي وي. که چيري دا دول مانع وجود ونلري نوسري باید اغلباً داسي نتيجه واخلي چه د ژبي نوموړي عنصر یا عناصر تل په حرکت کي دي او وهري خواته چه لار ولري هلته نفوذ کوي.

د ژبني اطلس په نقشو کي ندیوازي ليکي استعمالولای سو بلکه موږ کولای سو چه مربع گاني، مثلثونه، دايري او داسي نوري نخښي استعمال کړو. د مثال په توگه په پښتو کي د (ښ = ʂ) آواز په ځينو ځايو کي په (ښ = S) په ځينو سيمو کي په (خ = X) او په ځينو منطقو کي په (خ = X̄) سره تلفظ کيږي. که موږ وغواړو چه د (ښ = ʂ) نوموړي دري دوله سيمي په يوه نقشه کي وښيو، کولای سو چه په هغو ځايو کي چه (ښ = S) وايي د مربع، او په هغو سيمو کي چه (خ = X) وايي د مثلث، او په هغو مناطقو کي چه (خ = X̄) وايي د داير و علامې کښيږدو او په دې توگه د نوموړي آواز بېل بېل تلفظ په مختلفو سيمو کي د نقشې پر مخ وښيو.

کله کله د ژبي کوم عنصر یا عناصر په همغه يوه ځای کي په بېل بېل دول سره استعماليږي چه وداسي ځايو ته انتقالي سيمه (transition area) وايي. لکه د کندهار په علاقه کي چه (کښي) او (کي)

دواره وايي مگر په ننګرهارا و ځينو نورو سيمو کي (کښي) نه استعماليږي. کله کله د ژبي ځيني عناصر نوازي په هغو سيمو کي پيدا کيږي چه ګوښه واقع سوي وي او خلک يې له نورو سيمو سره ډېر تګ او راتګ نه لري د داسي سيمو له پاره د ماجنل (marginal) يعني ڪِناري يا ګوښه اصطلاح راوړله کيږي.

يادونه

ژبه اوليک با يد سره بېل سي. ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر يو خاص نظم او سيستم لاندي د انسان د صوتي غړو په واسطه اداکيږي. مګر ليک د سيمبولونو داسي يو سيستم دی چه د هغو آوازونو د ښنلو او ترسيمولو له پاره په کار يږي. د عصري ژبپوهني له مخي و د هغو رسم سوو سيمبولونو ته ژبه نسو ويلای. نو که موږ وغواړو چه د يوې ژبي تحقيق وکړو ښايي چه خبري تر غوږ او ګتني لاندي ونيسو نه ليک؛ خصوصاً په پښتو او د ډېري ژبو کي چه د ټولو واولي آوازونو له پاره ليکلي سيمبولونه نسته او د ليک له مخي د نومړو ژبو د خبرو ټول آوازونه نسي تمثيلولای.

د ژبو د ساختمان او جوړښت او د هغو د بېلو بېلو لهجو

د تو پیر ونو څېړل او معلومول ځانله اصول او میتودلري چه دا کار باید له دغو اصولو او میتودو سره سم وسي نه په غیرعلمي او اټکلي توګه.

د نړۍ ژبي د ساختمان او جوړښت له مخي یوله بله سره توپیرلري. نو ځکه دیوې ژبي ساختمان او جوړښت باید د کومي بلي ژبي د ساختمان او جوړښت پراساس تر تحقیق او څېړني لاندي ونه نیول سی، بلکه هره ژبه بنایي چه د خپل ساختمان په چوکاټ کي وڅېړله سي.

ددې د پاره چه یوه نوې ژبه په لږ وخت، په اسانه توګه او په نسبتاً بشپړ ډول زده سي نو د شاګرد د مورنۍ او د هغې ژبي جوړښت او ساختمان چه شاګرد یې نوې زده کوي هرومرو باید سره پرتله سي څو په دې توګه د نومړو ژبو توپیرونه څرګند سي. وروسته شاګرد باید د هغو توپیرونو په زده کړه کي ډېر زیار وباسي چه دده ژبه یې له هغې ژبي سره لري چه دی یې زده کول غواړي.

ـــــــ پای ـــــــ

لیک . نصیر حلیمي لښتوال

د دې رسالې په ليکلو کې ما دا لاندې کتابونه کتلي دي :

1. Allen Harold B. 1958, Applied English Linguistics, New York.
2. Bloomfield, Leonard 1933, Language, New York.
3. Gleason Henry A. Jr., 1955, An introduction to descriptive linguistics, New York.
4. Hall, Robert A., Jr. 1960, Linguistics and your language, N.Y.
5. Herbert Penzl 1961, A Reader of Pashto. The Univ. of Michigan.
6. Hockett Charles E. 1959, A course in modern linguistics N.Y.
7. Kenneth L. Pike 1947, Phonemics, The Univ. of Michigan.
8. Nida, Eugene 1949, Morphology. The Univ. of Michigan.

تورك کتابلری سلسله‌سی
دولت مطبعه‌سی